

**OSMANLI TOPLUMUNDA EVLİLİĞİN KARŞILIKLI ANLAŞMA
İLE SONA ERDİRİLMESİ : MUHÂLA'A
(18.Yüzyıl Konya Şer'ie Sicillerine Göre)**

İzzet SAK* – Alaaddin AKÖZ**

ÖZET

Muhâla'a, İslâm hukûkunun evlilik birlikteliğini sona erdirmek için getirmiş olduğu usullerden birisi olup, Osmanlı toplumunda oldukça sık başvurulan bir uygulamadır. Bilhassa şer'ie sicillerinde yer alan kayıtlardan bunu açıkça görmek mümkündür. Bu kayıtlardan, muhâla'anın sebepleri olarak eşler arasındaki geçimsizlik, kocanın bulunduğu yerden başka bir yere gitmesi veya gittiği yerde uzun süreli kalması ve uzun süreli olarak savaşa gitmesi görülmektedir. Yine Şer'ie sicillerinde talâktan daha çok muhâla'a kayıtlarına rastlanılmasının sebebi ise muhâla'anın ayrılacak tarafların her ikisinin de çıkarına olmasıdır. Kadın için muhâla'a, istemediği ve yürütemediği bir evlilikten, bazı maddî menfaatlerinden vaz geçerek kurtulabilmek demek iken, koca için de geçinemediği, mutlu olamadığı bir kadını talâkla boşadığı zaman ona vermek zorunda olduğu mehr-i mü'eccel, nafaka-i iddet ve me'ûnet-i süknâ gibi hukûkî yükümlülüklerini yerine getirmeksizin evliliği bitirebilmek demektir.

ANAHTAR KELİMELER

Muhala'a, talak, mehr, nafaka, evlilik, kadın, koca, İslam hukuku

**THE MUTUAL ENDING OF MARRIAGE IN OTTOMAN SOCIETY : MUHÂLA'A
(According to 18th Century Konya Şer'ie Sicills)**

ABSTRACT

Muhâla'a is one of the method for ending marriage in İslâm law system. And it is used frequently in Ottoman society. This knowledge is especially existed/ gained in the documents of şer'ie sicilli. From this documents, it is seen that the reasons for divorce are disagreement between couples, leaving of husband for going another place, and staying there for a long time or going war a long period. It is clear that in şer'ie sicilli there are more documents of muhâla'a than talâk. The reason is that muhâla'a is an advantage for two sides. For woman it means than she can end an undesired marriage by giving up financial benefits. For man it is end advantage because he can end his marriage without giving mehr-i mü'eccel, nafaka-i iddet and me'ûnet-i süknâ which he has to give according to talâk.

KEY WORDS

Muhâla'a, talâk, mehr, nafaka, marriage, wife, husband, İslâm law system.

---

* Yard.Doç.Dr., S.Ü.Fen-Edebiyat Fak. Tarih Bölümü Öğr. Üyesi E-mail isak@selcuk.edu.tr

** Yard.Doç.Dr., S.Ü.Fen-Edebiyat Fak. Tarih Bölümü Öğr.Üyesi E-mail aakoz@selcuk.edu.tr

GİRİŞ

İslâm hukûku esas itibariyle boşama hakkını kocaya vermiştir. Erkek istemediği bir evlilikten dilediği anda kurtulma imkanına sahiptir. Fakat evliliğin devamını kadın istemezse veya evliliğin devamından maddî ve manevî büyük zarar görürse, bu durumda evlilikten kurtulmak için çeşitli yollara başvurabilmektedir. Bazı hukûkçular İslâm hukûkunda boşama hakkının yalnızca erkeğe verildiğini, kadının boşanma hakkının bulunmadığını ileri sürmektedirler¹. Ancak bu iddiaların tam olarak isabetli olmadığı, kadının da istemediği bir evlilikten kurtulma imkanının bulunduğu bilinmektedir. Kadın bu tür bir evlilikten iki şekilde kurtulabilmektedir. Bunlardan birincisi belirli durumlarda mahkemeye müracaat ederek, kazaî boşanma (tefrîk) talebinde bulunabilir. Bu tür bir boşanmada kocanın rızası aranmaz. İkinci bir yol ise karşılıklı anlaşma ile boşanma = muhâla'a veya hul' yoluyla ayrılıktır ki, bu ayrılığa kadın bir mal karşılığında, genellikle mehr alacağı karşılığında kocasını ayrılmaya râzı eder². Karşılıklı anlaşma ile evlilik birliğini sona erdirmede İslâm hukûku, eşi ile anlaşamayan kadına, kocasının kendisini boşama yoluna gitmemesi halinde, kendisi için çekilmez hâle gelen evlilikten kurtulma imkanını vermiştir³.

Bu çalışmada, Osmanlı Devleti'nde muhâla'a konusu ile ilgili uygulamalar ele alınacaktır. Bu uygulamalar, hukûkun Osmanlı toplumundaki yansımalarını en iyi şekilde ortaya koyan şer'îye sicilleri ile Osmanlı şeyhülislâmlarına ait fetva kitaplarından faydalanılarak ortaya konulmaya çalışılacaktır. Ancak muhâla'anın Osmanlı toplumundaki uygulamasına geçmeden önce, İslâm hukûkunun bu konuda ortaya koyduğu hükümlerin kısaca verilmesi faydalı olacaktır.

İSLÂM HUKÛKUNDA MUHÂLA'A

A-Tarifi Ve Karşılıkları

Hul'un lügat manası "çıkarmak ve giydirmek", örfteki manası ise "evliliği ortadan kaldırmak" demektir⁴. İstilahta ise muhâla'a veya hul': kadının kocasına vereceği bir bedel karşılığında evlilik bağından kurtulması⁵ veya kadının bir

¹ Bu görüşü ileri süren hukûkçular için bkz. M. Akif Aydın, **İslâm-Osmanlı Aile Hukûku**, İstanbul 1985, s.42.

² Aydın, s.42.

³ Halil Cin, **Eski Hukûkumuzda Boşanma**, Konya 1988, s.70 ; Halil Cin-Gül Akyılmaz, **Türk Hukûk Tarihi**, Konya 2003, s.360 ; Gül Akyılmaz, **İslâm ve Osmanlı Hukûkunda Kadının Statüsü**, Konya 2000, s.45 vd.

⁴ Vehbi Zuhayli, **İslâm Fıkhi Ansiklopedisi** (Çev: Beşir Eryarsoy, H. Fehmi Ulus, Abdurrahim Ural, Yunus Vehbi Yavuz, Nurettin Yıldız), C.9, İstanbul 1994, s.379.

⁵ Aydın, s.42.

bedel karşılığı talâkı kocasından satın almasıdır⁶. Fıkhî mezheplerde her mezhebin ayrı bir tarifi bulunmakta ise de⁷ hul'un gayesine uygun düştüğü için en uygun tarif, Şâfiî hukûkçuların yapmış oldukları tariftir. Buna göre muhâla'a veya hul': bir bedel ile eşlerin ayrılmasıdır ki, meselâ kişinin hanımına “şu kadar mal vermen şartı ile seni hul' yaptım veya boşadım” demesi ve kadının bunu kabul etmesidir. Hul' mu'âmelesi muhâla'a, mübâree, hulû, ihtilâ deyimleri ile akd edilebileceği gibi bey' veya şirâ sözleri ile de akd edilebilir⁸.

B-Muhâla'anın Meşrûluğu

İslâm âlimlerinin çoğuna göre hul'un yapılmasında herhangi bir beis yoktur. Çünkü eşler arasındaki uyumsuzluklar, nizâ ve huzursuzluklar sebebiyle halk buna ihtiyaç duyar. Doğuştan gelen bedenî kusurlar, dinî, ahlakî ya da yaşlılık veya zayıflıktan doğan çeşitli sebepler yüzünden bir kadın kocasından nefret edebilir, onunla yaşamaktan hoşlanmayabilir ve kocasına itaat konusunda Allah'ın emirlerini yerine getirememekten korkabilir. Bu sebeplerden dolayı İslâm hukûku, sadece erkeğe ait olan talâk hakkına paralel olarak kadının evlilik bağından kurtuluşu için bu yolu, yâni muhâla'a ile ayrılma yolunu meşrû kılmıştır. Bu, kadının mal vermesi suretiyle, karşılaşıcağı sıkıntı ve zorluklardan kurtulması için düşünülmüştür. Böylece kadın fidye vererek istemediği bu evlilikten kurtulmuş ve kocasının kendisiyle evlenme yolunda yaptığı masrafları karşılamış olur⁹.

İslâm hukûkunun kaynaklarından olan Kitâb ve sünnette hul'un meşrûluğuna delâlet eden hükümler de bulunmaktadır. Meselâ, Kur'an-ı Kerîm'de Bakara Suresi'nin 229. ayetinde “...Kadının erkeğe fidye vermesinde her iki taraf için de günâh yoktur” buyrulmaktadır. Nisâ Suresi'nin 4. ayetinde

⁶ J. Schacht, “Talâk”, **İslam Ansiklopedisi**, C.11, İstanbul 1970, s.688.

⁷ Hanefî hukûkçulara göre hul' veya hul' manasındaki lafızlarla hanımın kabul etmesi şartıyla nikâh mülkiyetini kaldırmaktır. Malikîlere göre bir bedel karşılığında boşanmaktır. Bu ister hanım tarafından, ister velisi veya başkası tarafından gelsin veya hul' lafzıyla olsun aynıdır. Hul' iki nevidir. 1-Bir bedel karşılığı olur. 2-Karşılıksız da olsa hul' lafzıyla olan ayrılımdır. Şâfiîlere göre talâk veya hul' lafzı ve bir bedel ile eşler arasındaki ayrılımdır. Meselâ kişinin hanımına “şu kadar mal vermen şartı ile seni hul' yaptım veya boşadım” deyip kadının da bunu kabul etmesi gibi. Hambelilere göre ise hul' kendine mahsus lafızlarla, kocanın hanımından veya bir başkasından alacağı bir bedel karşılığında hanımından ayrılmasıdır şeklinde tarif olunmaktadır. Zuhayli, C.9, s.379-380.

⁸ Meselâ bir kimse zevcesine “nefsini mehrin mukâbelesinde sana bey' ettim (sattım) deyip, zevce de “iştirâ ettim” (satın aldım) dese muhâla'a akd edilmiş olur. Bir kimse zevcesine “seni şu kadar meblağ mukâbelesinde hul' ettim” deyip zevcesi de “kabul eyledim” dese muhâla'a tahakkuk eder. Ömer Nasuhi Bilmen, **Hukûk-ı İslamiyye ve İstilahatı Fıkhiyye Kamusu**, C.2, İstanbul 1950, s.268.

⁹ Zuhayli, C.9, s.380.

ise “Eğer gönül rızâsı ile o mehrlerin bir kısmı size bağışlanırsa onu da afiyetle yiyin” ve Nisâ Suresi 128. ayette de “...Aralarında bir sulh yapmalarında onlara günâh yoktur” denilmektedir. Ayrıca muhâla’anın meşrû’luğuna delil olarak gösterilen hadisler de bulunmaktadır¹⁰.

Muhâla’ada kocanın karısına baskı yapması yasaklanmıştır. Nisâ surenin 19.¹¹ ve 20¹². ayetlerinde kadına verilen mehrin bir kısmını veya tamamını geri almak için kocanın karısına baskı yapması men edilmiştir. Gerçekten hul’ adı verilen bu ayrılık karşılıklı kabulde tamamlanır. Yâni kadın kabul etmedikçe hul’ hukûken geçersizdir¹³.

C-Muhâla’anın Sıhhat ve Şartları

İslâm âlimleri, muhâla’anın gerçekleşmesinde mahkeme kararının şart olmadığı görüşündedirler. Çünkü muhâla’a bedel karşılığında yapılan bir akiddir. Bu yüzden satış ve nikâh gibi hâkimin hükmüne ihtiyaç yoktur¹⁴. Muhâla’anın geçerli olabilmesi için şu şartların bulunması gerekmektedir: Nikâhın sahîh olması, muhâla’ada kocanın boşanmaya ehliyetli, kadının da boşanmanın mahiyetini bilmesi, muhâla’a bedelini tespit ederken kadının bâliğ, âkil ve muhâla’anın manasını bilmesi şarttır. Küçük koca veya küçük karının babası bunların nâmına muhâla’ada bulunamaz. Geçersiz bir şart ile akdedilen muhâla’ada şart geçersiz, muhâla’a câiz olur. Muhâla’ada zorlama yoktur. Eğer zorlama erkek tarafından yapılıyorsa talâk vâki olur ve muhâla’a bedeli geçersizdir. Eğer zorlama kadın tarafından yapılıyorsa talâk vâki olduğu gibi kadının bedel ödemesi gerekir.

Muhâla’ayı kocanın bir şarta veya zamana bağlaması câizdir. Kadının gıyabında kocanın muhâla’ası sahîhdır. Kadın muhâla’ayı haber aldığı anda dilerse bunu kabul eder, dilemezse etmez. Ancak erkeğin gıyabında kadının muhâla’ası sahîh değildir¹⁵. Muhâla’ayı hanımın kabul etmesi şarttır. Çünkü

¹⁰ Zuhayli, C.9, s.381.

¹¹ Nisâ suresi ayet 19’da meâlen: “Ey iman edenler! Kadınlara zorla vâris olmanız size helâl değildir. Apaçık bir edepsizlik yapmadıkça, onlara verdiğinizin bir kısmını ele geçirmeniz için de kadınları sıkıştırmayın. Onlarla iyi geçinin. Eğer onlardan hoşlanmazsanız (biliniz ki) Allah’ın hakkınızda çok hayırlı kılacağı bir şeyden de hoşlanmamış olabilirsiniz” buyurulmaktadır.

¹² Nisâ suresi ayet 20’de meâlen: “Eğer bir eşi bırakıp da yerine başka bir eş almak isterseniz, onlardan birine yüklerle mehr vermiş olsanız dahi hiçbir şeyi geri almayın. Siz iftira ederek ve apaçık günah işleyerek onu geri alırmısınız?” buyurulmaktadır.

¹³ Cin, **Boşanma**, s.71.

¹⁴ Zuhayli, C.9, s.383.

¹⁵ Bilmen, C.2, s.271-273 ; Cin, s.73-74.

muhâla'a kadın açısından bir bedel verme akdidir. Her bedel vermede bunun kabul edilmesi akdin şartlarından¹⁶. Hul' bedelinin mehr olabilecek bir mâl olması lâzımdır¹⁷.

D-Muhâla'ada Bedel

Mehr olması câiz olan her şey muhâla'ada boşanma bedeli olabilir. Bunun Hanefilere göre şer'an mâl sayılan bir şey olması, tayin edilmiş olsun veya olmasın hul' vaktinde mevcut olması lâzımdır. Buna göre Müslüman bir kadının içki, domuz, murdar hayvan veya kan üzerine hul' yapması câiz olmaz¹⁸.

Muhâla'ada, mehr tesisine elverişli olan her şey bedel olarak tespit edilebileceği gibi bazı hallerde mehr tesisine elverişli olmayan şeyler de boşanma bedeli olabilmektedir. Meselâ, boşanma karşılığı olarak kadın, çocuğun anası tarafından emzirilmesi için İslâm hukûkunun öngördüğü iki sene içinde çocuğun bakım masraflarına katlanmak, yahut süt emme çağından sonra belli bir süre muhâfaza etmek ve bakmak taahhüdünde bulunmuşsa, kadının bu taahhüdü geçerli bir bedel olarak kabul edilir. Emzirme süresinin veya kararlaştırılan müddetin dolmasından önce koca karısı ile yeniden evlenirse, kadın çocuğu bırakıp kaçarsa veyahut çocuk veya kadın ölürse boşanma anında aksi kararlaştırılmadıkça, koca normal sürenin kalan kısmına tekâbül eden bedeli isteyebilir¹⁹.

Bir takım hak ve menfaatler karşılığında da hul' yapılabilir ki, bunlar da muhâla'a bedeli olarak kabul edilmektedir. Meselâ, vâcib emzirme müddeti olan iki sene için kadının çocuğunu emzirmesi karşılığında hul' yapılması sahîhtir. Yine ücretsiz olarak çocuğun belli bir müddet veya çocuğun bulûğ çağına kadar annenin yanında kalması şartı ile hul' yapılabilir. Ayrıca emzirme hakkından vazgeçmek, çocuğun nafakasından veya kendi iddet nafakasından vazgeçerek de hul' yapılabilir²⁰.

OSMANLI UYGULAMASINDA MUHÂLA'A

Karşılıklı anlaşma ile ayrılma diyebileceğimiz muhâla'a usûlüne Osmanlı toplumunda oldukça sık başvurulmuştur. İslâm hukûkunun Osmanlı Devleti'ndeki tatbikâtını yansıtan en önemli kaynaklar şüphesiz ki, Osmanlı şeyhülislamlarının vermiş oldukları fetvalar ile kadıların mahkemeye gelen

¹⁶ Zuhayli, C.9, s.384.

¹⁷ Zuhayli, C.9 s.390.

¹⁸ Zuhayli, C.9, s.390 ; Muhâla'ada bedel olan şeyler için bkz Bilmen, C.2, s.275-280.

¹⁹ Cin, **Boşanma**, s.76.

²⁰ Zuhayli, C.9, s.395-397.

davaları kaydettikleri şer'îye sicilleridir. Bu araştırmada da muhâla'anın Osmanlı toplumundaki uygulaması ve yaygınlığını ortaya koyabilmek gayesiyle bazı fetva kitapları²¹ ile Konya'ya ait ilki 1070-1071 / 1659-1661 ve sonuncusu ise 1135-1136 / 1722-1724 tarihli 11 adet sicilden faydalanılmıştır²².

Bu sicillerde aile hukûku ile ilgili 611 adet belge tespit edilmiştir. Bunlar genellikle muhâla'a (331 adet % 54,17), namzed ve namzedden ayrılma (nişan) (122 adet % 19,97), nikâh (53 adet % 8,67), talâk (97 adet % 15,88) ve tefrîk (8 adet % 1,31) gibi konulardaki kayıtlardan oluşmaktadır. Bu belgelerin büyük çoğunluğunun muhâla'a kayıtları olduğu dikkati çekmektedir. Muhâla'a da talâk gibi İslâm hukûkunun getirmiş olduğu evliliği sona erdirme şekillerinden biri olmasına rağmen, uygulamada talâk kayıtlarından çok daha fazla olmasının sebebinin, bu boşanma şeklinin bir nevi anlaşma akdi olması ve bunun tescil ettirilme ihtiyacından doğduğu kolayca tahmin edilebilir. Talâk konusundaki belgelerin azlığının sebebi olarak, talâkın tescil ettirilme şartının olmamasının yanı sıra, Osmanlı toplumunda aile birliğinin sona erdirilmesinde talâktan ziyade muhâla'anın tercih edilmiş olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü İslâm hukûkunda talâkın tesciline lüzum yoktur. Talâkın gerçekleşmesi için erkeğin karısına üç defa *boş ol* demesi yeterlidir ve bu şekilde kadın kocasından boş olur. Zaten sicillerde kayıtlı olan talâkla ilgili belgelerin büyük bir kısmı, daha çok talâktan sonra ortaya çıkan anlaşmazlıklar sebebiyle tescil ettirilmiş olan kayıtlardır.

²¹ Bu fetva kitapları şunlardır: Çatalcalı Ali Efendi b. Muhammed, **Fetâvâ-yı Ali Efendi**, İstanbul 1311 ; Menteş-zâde Abdurrahim Efendi, **Fetâvâ-yı Abdurrahim Efendi**, Dersaadet 1243 ; M. Ertuğrul Düzdağ, **Şeyhülislâm Ebussuûd Efendi Fetvaları İşığında 16. Asır Türk Hayatı**, İstanbul 1983.

²² Bunlar **10** (1070-1071), **39** (1113-1113), **40** (1115-1115), **42** (1118-1119), **43** (1118-1119), **44** (1121-1122), **45** (1126-1127), **46** (1125-1125), **47** (1128-1129), **48** (1130-1131), **49** (1135-1136) numaralı **Konya Şer'îye Sicilleri** (Kısaltması **KŞS**)'dir. Daha önce Konya Mevânâ Müzesi'nde iken 1992 yılında Ankara Milli Kütüphane'ye nakledilen bu sicillerin birer fotokopisi Mevlânâ Müzesi'nde, bir kısmının fotokopileri de Selçuk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.

Tablo : 1
Konya Şer'îye Sicillerinden Tespit Edilen
Aile İle İlgili Belgeler

Defter No	Muhâla'a	Namzed	Nikâh	Talâk	Tefrîk	Toplam
10	40	8	3	34	-	85
39	23	1	1	6	1	32
40	17	12	5	1	3	38
42	24	12	4	11	1	52
43	13	7	2	8	1	31
44	18	11	3	5	-	37
45	42	15	9	8	1	75
46	30	10	12	11	-	63
47	40	9	4	8	-	61
48	38	12	6	3	1	60
49	46	25	4	2	-	77
Toplam	331	122	53	97	8	611
%'si	54,17	19,97	8,67	15,88	1,31	100

I-MUHÂLA'ANIN SEBEPLERİ

Osmanlı ailesinde muhâla'anın sebepleri arasında genellikle eşler arasındaki geçimsizlik öne çıkmakla beraber, kocanın bir başka yere gitmeye karar vermesi, gittiği yerden gelmemesi veya sefer-i hümâyuna gitmesi de muhâla'a ile boşanma sebepleri arasında en yaygın olarak görülenlerdendir.

A-Eşler Arasında Geçimsizlik

Sicillerde yer alan kayıtlardan çoğu kez muhâla'anın eşler arasındaki geçimsizlikten kaynaklandığı görülmektedir. Bu durum belgelerde "*beynimizde hüsn-i zindegâni ve musâfât olmamağla*" şeklinde ifade edilmekte²³, fakat eşleri

²³ Meselâ Safiye bt. el-Hâc Mehmed, kocası İbrahim b. Rıdvân ile "*beynimizde hüsn-i zindegâni ve musâfât olmamağla*" diyerek mehr-i mü'eccel, nafaka-i iddet, me'ûnet-i süknâ ve zevciyete müte'allık bütün davasından fâriğa olub muhâla'a eylediğini belirtmektedir. **KSS 10 /143-5** (4 Safer 1071 / 9 Ekim 1660). Yine aynı şekilde Hocacihân nâm mevzi'de sâkine Cemîle bt. Mehmed de kocası Mehmed b. Ahmed ile "*beynimizde hüsn-i zindegâni ve musâfât olmamağla*" diyerek mehr-i mü'eccel, nafaka-i iddet ve me'ûnet-i süknâsından başka bir yorgan, bir döşek, bir yasdık ve zevciyete müte'allık bütün da'vâsından fâriğa olmak üzere muhâla'a ile ayrılmışlardır. **KSS 10 /143-2** (4 Safer 1071 / 9 Ekim 1660). Bu örnekleri daha da artırmak mümkündür: İbnkazgan Mahallesi'nden Havvâ bt. Ahmed, zevci olan Sâlih b. Hasan ile (**KSS 39 /236-3**) ; Pîr Esed Mahallesi'nden Kerîme bt. Ali, kocası Şa'bân b. Mustafa ile (**KSS 39 /76-2**) ; Şeyh Vefâ Mahallesi'nden Ayşe bt. Ali, kocası Mehmed b. Mustafa ile (**KSS 39 /5-1**) ; Şeyh Ahmed Mahallesi'nden Ayşe bt. Mehmed, kocası Resûl b. Mahmûd ile (**KSS 40 /178-1**) ; Debbâğhâne Mahallesi'nden Havvâ bt. el-Hâc

ayrılmaya götüren geçimsizliğin sebep ya da sebepleri sicil kayıtlarında genellikle belirtilmemektedir. Nâdir de olsa bu geçimsizliğin sebebinin kaydedildiği de olmaktadır. Bu sebepler arasında en sık görülen kocanın karısını dövmesidir. Eşi tarafından dövülen kadınlardan biri Pîresed Mahallesi'nden Şerîfe Emine bt. es-Seyyid Emrullah'dır. Şerîfe Emine mahkemeye gelerek, kocası Ali b. Receb'den davacı olmuş ve kocasının kendisini bir gün önce “*bî-gayr-i hak değnek ile darb-ı şedîd ile darb idüp cemî' azasını kara bere eylediğini*” ifâde etmiş, bunun üzerine Ali'ye ta'zîr cezası verilmiştir²⁴. Fakat aradan iki gün geçtikten sonra Şerîfe Emine'nin yine mahkemeye müracaat ederek: “*Ali benim zevcim olup beynimizde hüsn-i zindegânî ve musâfât olmamağla Ali zimmetinde olan mehr-i mü'eccelimden ve nafaka-i iddet ve me'ûnet-i süknâmdan ve mehr-i mu'accelime dâhil olan kırk guruş kıymetli bir sîm kuşak ve yirmi guruş kıymetli bir kaftan ve yirmüç guruş kıymetli beynimizde ma'lûm olan melbûsâtımdan bi'l-küllîye fâriğa olmak üzere ve Ali'nin firâşından hâlâ hamlim olup veled vücûda geldikten sonra yedi yaşına dâhil olunca kendi malımdan infâk ve iksâ idüb Ali'den nafaka taleb itmemeğe üzere mukâbelesinde kendiyeye fâriğa ve def' ve teslim eylediğim sekseniç guruş kıymetleri olan kuşak ve kaftan ve melbûsâtım bana teslim idüp ahz ve kabz idüp hul' olduk*”²⁵ demektedir. Bu da göstermektedir ki Şerîfe Emine kocasından yemiş olduğu dayak sebebi ile kendisi için çekilmez hale gelen bu evlilikten kurtulabilmek için haylice mal varlığından vazgeçmeyi göze alarak, ayrılmaya karar vermiş ve kocası da onun bu isteğini kabul etmiştir.

Aynı şekilde Medrese Mahallesi'nden Fatma bt. İbrahim de daha önce muhâla'a ile boşanmış olduğu kocası Âşir b. Süleyman'ı da'va ederek “*altı ay mukaddem ben Âşir'in taht-ı nikâhında iken beni asa ve yumruğla darb idüp ol darbdan ön dişlerimden iki üst, iki alt dişim ihrâc olmuşdur diyet-i kâmile sin taleb iderim*” deyince kendisinden iddialarını ispatlayacak şahit istenmiş, ancak şahit gösterememiştir. Bunun üzerine kocası Âşir'e, darb etmediğine dair yemîn teklif olunmuş, o da yemîn edince, Fatma da'vadan men edilmiştir²⁶. Ancak

---

Receb, kocası İsmâil Beşe ibn Sefer ile (KŞS 40 /166-2) ; Sâhibatâ Mahallesi'nden Fatma bt. Mahmûd, kocası es-Seyyid Osmân b. es-Seyyid İbrahim ile (KŞS 40 /88-1) ; Öylebanladı Mahallesi'nden Âlime bt. Mustafa, kocası Mustafa b. Mehmed ile (KŞS 43/198-3) ; Şeyh Osmân Rûmî Mahallesi'nden Rahîme bt. es-Seyyid Hasan, kocası Mehmed Çelebi İbn Ahmed ile (KŞS 44 /135-2) ; Nehr-i Kâfir Mahallesi'nden Aynî bt. el-Hâc Sübhânverdi, kocası Mehmed b. Hüsâmeddîn ile (KŞS 45 /171-3) ; Aksinle Mahallesi'nden Kamerşâh bt. Sefer de kocası Mehmed Beg ibn Nebî ile (KŞS 46 /109-1) aralarında geçimsizlik olduğundan dolayı ayrılanlar arasındadırlar.

²⁴ KŞS 48 /117-2 (12 Ramazân 1130 / 9 Ağustos 1718).

²⁵ KŞS 48 /118-4 (14 Ramazân 1130 / 11 Ağustos 1718).

²⁶ KŞS 42 /257-2 (16 Muharrem 1119 / 19 Nisan 1707).

burada dikkat çeken husus kadının daha nikâhlı iken darb edildiğini iddia etmesidir ki, bu daha sonra onların muhâla'a ile ayrılmalarının sebebi olsa gerektir.

Turşucu Mahallesi'nden es-Seyyid Emrullah b. Muharrem ise evinde kurulan mahkemede: “*İşbu sâhib-i firâş olan kızım Şerîfe Emine'yi zevc-i muhâli'ı olan Ali b. Receb târih-i kitâbdan kırk altı gün mukaddem boğazına makrama takıp batına depmeyle darb-ı şedîd ile darb idüp, bir gün mukaddem ol darbdan nâşi kızım Emine müstebinü'l-hilka bir cenîn-i meyt ilkâ eylemiştir nazar olunub vâki'-i hâl keşf ve tahrîr olunması matlûbundur*” deyince yapılan mu'âyenede gerçekten de Emine'nin ölü bir cenîn dünyaya getirdiği anlaşılmıştır²⁷. Bu ise evlilikleri sırasında Emine'nin kocası Ali ile aralarında şiddetli bir geçimsizlik olduğunu ve kocası tarafından aşırı derecede dövüldüğünü ortaya koymaktadır. Bu sebeple Emine, kocasının bu kötü mu'âmelelerine dayanamadığı için kendine ait olan ama miktarını bilemediğimiz mal varlığından ve eşliğe ait haklarından vazgeçerek, muhâla'a ile ayrılmak zorunda kalmıştır.

B-Kocanın Başka Yerde Olması

Muhâla'anın yaygın olarak görülen bir başka sebebi de kocanın herhangi bir şekilde yaşamakta olduğu yerden başka bir yere gitmesi veya gittiği yerde uzun süreli kalmasıdır. Bu sebebe bağlı olarak gerçekleştirilen muhâla'alar genellikle “*âhar diyâra gider oldukda*”, “*diyâr-ı âhara azîm oldukda*”, “*diyâr-ı âhara azîm olan*”, “*âhar diyârda olup*” veya “*âhar diyârda olan*” şeklinde ifade edilen bir formülle kaydedilmektedir.

Koca eğer uzun süreli olarak karısından ve evinden uzak kalacaksa, karısından ayrılma isteğini ifade ederek, karısının ayrılma sonrasında kendisi üzerine olan haklarından vazgeçmesi halinde, onunla muhâla'a yapabileceğini söylemektedir. Bunun yanında şehir dışına uzak bir yere gidecek olan koca ne zaman döneceği belli değilse -belki de karısına bir güvence vermek düşüncesi ile- “*eğer şu kadar zaman sonra gelmezsem, zevcem zimmetimde olan hukûkundan farîğ olursa hul' olsun*” diyerek karısını serbest bırakmaktadır. Bu takdirde, kadının kocası zimmetinde olan hakları genellikle mehr-i mü'eccel, nafaka-i iddet ve me'ûnet-i süknâ gibi evliliğin bitirilmesi ile ortaya çıkan, kocanın karısına vermek zorunda olduğu haklardır.

Aksinle Mahallesi'nde otururken iki buçuk sene önce başka diyara giden Abdullah b. Mustafâ'nın hul'a vekîli olan babası Mustafâ b. Receb, oğlunun

²⁷ KŞS 48 /140-1 (27 Şevvâl 1130 / 23 Eylül 1718).

karısı Marziye bt. Ali huzurunda: “*Abdullah târîh-i kitâbdan iki buçuk sene mukaddem diyâr-ı âhara azîm oldukda iki buçuk sene temâmına deġin gelüp zevcem mezbûre Marziye’ye mülâki olmazsam zevcem mezbûre Marziye zimmetimde olan altıbin akçe mehr-i mü’ecceli ve nafaka-i iddeti ve me’ûnet-i süknâsından ve bi’l-cümle hukûk-ı şer’iyesinden fâriğa olub hul’a tâlibe olursa tarafımdan vekîl olup mezbûre Marziye’yi hul’ eyle deyu beni vekîl itmekle hâlâ müddet-i merkûme temâm olup mezbûre Marziye dahî vech-i meşrûh üzere hul’a tâlibe olmaġla ben dahî bi’l-vekâle mezbûre Marziye’yi hukûk-ı mezkûresi üzerine hul’ eyledim*”²⁸ demektedir.

Bu tür ayrılmalarda verilen süreler hususunda herhangi bir sınır ve standart yoktur. Bu süre üç ay²⁹, beş ay³⁰, on ay³¹ gibi aylarla ifade edilen bir zaman olabileceği gibi, bir sene³², bir buçuk sene³³, iki sene³⁴, dört sene³⁵, beş sene³⁶ ve hatta on sene³⁷ gibi uzun bir zaman dilimini de içerebilmektedir. Bu

²⁸ **KŞS 47 /232-3** (29 Rebî’ü’l-evvel 1129 / 13 Mart 1717).

²⁹ Akşemseddîn Mahallesi’nden İvâz b. Abdullah karısı Şemsi’ye üç aya dek geri döneceğini, eğer dönmezse zimmetinde olan onbin akçe mehr-i mü’eccel, nafaka-i iddet ve me’ûnet-i süknâsından fâriğa olmak şartıyla hul’ olabileceğini bildirmiştir. Ancak aradan yedi sene geçmesine rağmen İvâz dönmeyince Şehrî muhâla’a ile kocasından ayrılmıştır. **KŞS 45 /184-1** (11 Safer 1127 / 16 Şubat 1715).

³⁰ Ulurmak Mahallesi’nden Ahmed b. Abdullah karısı Fatma’ya beş aç içerisinde döneceğini bildirmesine rağmen bir sene sekiz ay gelmeyince Fatma hukûk-ı şer’iyesi karşılığında hul’u kabul etmiştir. **KŞS 40 /12-1** (18 Receb 1114 / 8 Aralık 1702).

³¹ Hâciyemir Mahallesi’nden İsmail b. Abdullah karısı Fatma bt. Mehmed’e on ay tamamına deġin gelmezse sekizbin akçe mehr-i ma’eccelinden ve diġer hukûkundan ferâgat etmesi şartıyla hul’ eylemesi için Üveys b. Mehmed’i vekîl ta’yîn etmiş ve muhâla’a gerçekleştirmiştir. **KŞS 42 /70-3** (27 Şa’bân 1118 / 4 Aralık 1706).

³² Sadırlar Mahallesi’nden Mustafa b. Mehmed bir sene temâmına deġin gelmezse karısı Ayşe bt. Musa Hatun’un hul’u kabul ettiği takdirde boşayabileceğini ifade etmiş ve sene temâmında Ayşe Hatun hul’u kabul etmiştir. **KŞS 45 /135-3** (14 Zî’l-hicce 1126 / 21 Aralık 1714).

³³ Mücellid Mahallesi’nden Abdullah b. Ali bir buçuk seneye dek gelmezse karısı Ayşe bt. Hasan’ın hukûk-ı şer’iyesinden ve karısına olan oniki gurusluk menzil akçesinden ferâgat etmesi halinde hul’ olabileceğini söylemiş ve aradan ikibuçuk sene geçmesine rağmen gelmeyince karısı hul’u kabul etmiştir. **KŞS 45 /200-3** (4 Rebî’ü’l-evvel 1127 / 10 Mart 1715).

³⁴ El-Hâc Eymîr Mahallesinden Mehmed Beşe ibn Hüseyin zevcesi Ayşe bt. İbrahim’e iki seneye dek geleceğini, gelmezse hukûk-ı şer’iyesi mukâbelesinde hul’ olabileceğini ifade etmiştir. **KŞS 47 /158-3** (7 Zî’l-ka’de 1128 / 23 Ekim 1716).

³⁵ Gödene Karyesi’nden olup Pîrîpâşâ Mahallesi’nde sâkin olan Süleyman b. Abdullah karısı Hatice bt. Hasan’a, dört seneye dek gelmezse onikibin akçe mehrinden ve diġer haklarından ferâgat etmesi şartıyla hul’ olabileceğini bildirmiş, süre tamamında da Hatice hul’u kabul ederek ayrılmıştır. **KŞS 45 /186-1** (16 Safer 1127 / 21 Şubat 1715).

³⁶ Hâciyemir Mahallesi’nden Himmet b. Deli Memi beş sene gelmezse karısı Kerîme bt. Hasan’ın hul’u kabul etmesi halinde ayrılacaklarını söylemiş ve vekili ve vâlidisi Âlime

muhâla'alar genellikle bir vekil aracılığı ile yapılmakta ve bu vekil ise çoğunlukla ana-babadan birisi veya kardeş olmakta, bazen de aile dışından, herhangi birisi olabilmektedir.

Bulunduğu yerden bir başka yere giden koca çoğu kez geride bıraktığı karısının nafakasını temin için bir vekil tayin etmektedir. Şayet koca gittiği yerden uzun süre dönmeyecek olur ise, aynı vekil aracılığı ile karısını hul' eylemektedir³⁸. Bazı durumlarda da kocanın herhangi bir süre belirtmeksizin başka yere giderken, şayet karısı hul'u kabul ederse, hul'u gerçekleştirmek için bir vekil tayin ettiği de görülmektedir. Kal'acık Mahallesi'nden Mehmed b. Mustafa b. Abdullah'ın vekili olan vâlidesi Havvâ bt. Abdullah oğlunun karısı Ayşe bt. Abdulkerim huzurunda "*Oğlum Mehmed tarih-i kitâbdan yirmi gün mukaddem âhar diyâra gider oldukda zevcem Âişe zimmetimde olan ikiyüz akçe mehr-i mü'eccelinden ve nafaka-i iddetinden fâriğa ve me'ûnet-i süknâsı kendi üzerine olmak üzere hul'a tâlibe olursa hul' eyle deyu beni vekil itmekle Âişe dahî hul'u kabûl itmekle Âişe Hatun'u vekâlekim hasebiyle hul' eyledim*"³⁹ demektedir.

Vekâletle muhâla'ayı gerçekleştirmenin bir diğer şekli de başka yere giden ve karısına ne zaman döneceği konusunda süre vermeyen bazı kocaların, daha sonra buldukları yerlerden birer vekil göndermek suretiyle karılarına muhâla'a teklif etmeleridir. Meselâ Karaarlan köyünden olup Eskişehir'de misâfir olarak bulunan Mehmed b. Mehmed, köylüsü ve vekili olan Ali b. Sefer vasıtasıyla karısı Rahîme bt. Mehmed'e altıbin akçe mehr-i mü'ecceli⁴⁰; Hocahasan Mahallesi'nden olup İstanbul'da misâfir olarak bulunan Aladağlı Ahmed b. el-Hâc İbrahim, vekili Ahmed Ağa ibn el-Hâc Mehmed vasıtasıyla

---

bt. Musa oğlu ile gelininin evliliklerini sona erdirmiştir. **KŞS 49** /71-3 (28 Muharrem 1136 / 28 Ekim 1723).

³⁷ Devle Mahallesi'nden Mehmed b. Ahmed b. Hasan diyâr-ı âhara giderken karısı Fatma bt. Mehmed kendisine mâni olunca on sene tamamına değin geri dönmezse süre temâmında hukûk-ı zevciyesi üzerine hul' olabileceğini ifade etmiş ve süre temâmında vekili Ahmed b. Mehmed vasıtasıyla Fatma'yı hul' eylemiştir. **KŞS 39** /178-2 (8 Şa'bân 1123 / 21 Eylül 1711).

³⁸ Sadırlar Mahallesi'nden Hızır b. Osman ahâr diyâra gider oldukda, karısı Nesli bt. Ahmed'in nafaka ve kisve taleb etmesi üzerine, li-ümm karındaşı Hüseyin b. el-Hâc Mehmed'i bunları karşılamak üzere vekil tayin etmiş ve eğer altı ay içerisinde dönmezse karısını hul' eylemesini söylemiştir. Altı ay içinde dönmemesi üzerine de Nesli dörtbin akçe mehr-i mü'ecceli ve diğer hukûkundan ferâgat ederek hul'u kabul etmiştir. **KŞS 39** /81-1 (19 Cemâziye'l-evvel 1123 / 5 Temmuz 1711).

³⁹ **KŞS 45** /216-2 (24 Rebî'ü'l-evvel 1127 / 30 Mart 1715).

⁴⁰ **KŞS 48** /203-4 (2 Rebî'ü'l-evvel 1131 / 23 Ocak 1719).

karısı Şerîfe Ayşe bt. es-Seyyid Mehmed'e yirmibin akçe mehr-i mü'ecceli⁴¹; Arablar Mahallesi'nden olup Sakız Adası'nda oturan Receb Beşe İbn Üveys b. Receb, vekili Hüseyin b. Yusuf vasıtasıyla karısı Nesli bt. Yusuf'a yirmibin akçe mehr-i mü'ecceli⁴²; Ilgın Kazâsı'na tâbi Melkus adlı köyden olup ticâret için İstanbul'da oturan Halil b. Mehmed kardeşi ve vekili Ali Beşe İbn Mehmed vasıtasıyla karısı Şehrî bt. Veli, onbin akçe mehr-i mü'ecceli⁴³ ve Şeyhaffan Mahallesi'nden olup yine ticâret sebebiyle Karahisar'ın Çengel Mahallesi'nde oturan Süleyman ibn Ahmed de vekili Mustafa b. Hazma vasıtasıyla karısı Emine bt. Ahmed dörtbin akçe mehr-i mü'ecceli⁴⁴ ve diğer haklarından vazgeçmeleri karşılığında muhâla'a teklif etmişler ve karıları da bunu kabul ettiği için evlilik birlikteliği sona ermiştir.

Karakayış Mahallesi'nden olup İstanbul'da oturan Hasan b. Abdullah ise vekili Ali Çelebi b. Mehmed'i göndererek *“eğer on beş aya dek Konya'ya varmazsam benim tarafımdan vekilim olup zevcem Emine bt. Hasan zimmetimde olan mehr-i mü'eccelinden ve nafaka-i iddet ve me'ûnet-i süknâsından fâriğa olup hul'a tâlibe olursa hul' eyle”* demiş ve on beş ay sonunda gelmediği için vekili Ali Çelebi, Emine Hatun'a kocasının hul' ile ilgili sözlerini tebliğ etmiş, Emine Hatun hul'u kabul etmiştir⁴⁵. Bu örneklerde de görüldüğü gibi geride kalan eşler, başka yerde bulunan kocalarının mehr-i mü'eccel ve diğer haklarından vazgeçmeleri karşılığında muhâla'a yapma tekliflerini kabul etmişler ve kocaları ile hul' olmuşlardır⁴⁶.

⁴¹ **KŞS 48** /24-1 (2 Cemâziye'l-evvel 1130 / 3 Nisan 1718).

⁴² **KŞS 39** /183-3 (19 Şa'bân 1123 / 2 Ekim 1711).

⁴³ **KŞS 45** /26-1 (6 Receb 1126 / 18 Temmuz 1714).

⁴⁴ **KŞS 45** /138-3 (20 Zî'l-hicce 1126 / 27 Aralık 1714).

⁴⁵ **KŞS 45** /45-1 (29 Receb 1126 / 10 Ağustos 1714).

⁴⁶ Buldukları yerlerden vekil göndermek suretiyle karısı ile hul' yapanlara misalleri çoğaltabiliriz: Hacıyemir Mahallesinden olup hâlâ Kütahya'da oturan el-Hâc Hasan b. Hasan vekili Üveysoğlu Ahmed b. Bekir vasıtasıyla karısı Sâime bt. Abdurrahman'a altıbin akçe mehr-i mü'ecceli ile diğer hakları karşılığında **KŞS 40** /28-1 (3 Şa'bân 1114 / 23 Aralık 1702); Sarıya'kûb Mahallesi'nden olup İzmir'de oturan Koca b. Veli b. Nebi ammisi ve vekili olan Ali b. Nebi vasıtasıyla karısı Emine bt. İbrahim'e dörtbin akçe mehr-i mü'ecceli ve diğer hukuku karşılığında **KŞS 44** /32-2 (3 Safer 1122 / 3 Nisan 1710) ; Pürçüklü Mahallesi'nden olup hâlâ Yenişehir'de sâkin Hüseyin Beşe İbn Mustafa vekili Ahmed Çelebi ibn el-Hâc Üveys vasıtasıyla karısı Fatma bt. Ahmed'e onikibin akçe mehr-i mü'ecceli ve sair hakları karşılığında **KŞS 46** /247-1 (17 Şevvâl 1125 / 6 Kasım 1713) ; Hoşhân Mahallesi'nden olup hâlâ İstanbul'da Hocapaşa Mahallesi'nde oturan Mehmed b. Abdulkерim b. Ali de vekili es-Seyyid Ömer b. es-Seyyid Receb vasıtasıyla karısı Emine bt. el-Hâc Musa'ya dörtbin akçe mehr-i mü'ecceli mukâbelesinde bir kebir leğen, bir kebir sini, bir kebir haranı, iki kilim, iki yorgan, bir tencere, dört sahan, bir el leğeni, bir kırmızı beden çukası alıp nafaka-i iddet ve me'ûnet-i süknâsından vazgeçmesi karşılığında **KŞS 49** /111-3 (12 Rebî'ü'l-evvel 1136 / 10 Aralık 1723) hul'a tâlibe olurlarsa evliliklerini

Bazen Hatunsaray Nahiyesi'ne tâbi Kavak köyünden Ayşe bt. Ahmed b. Süleyman'ın yaptığı gibi uzak diyarda olan kocasına vekil göndererek, hul' talebinde bulunan⁴⁷ kadınlar olduğu gibi, bazen de uzak diyadaki kocasından ümidini kestiği için, mahkemeye mürâcaat ederek, nafaka ve kisveye şiddetle ihtiyacı olduğunu bildirip, hul' talebinde bulunan kadınlar da bulunmaktadır⁴⁸. Bazen de karısının nafakasını temin edemeyeceğini bildirerek, muhâla'a talebinde bulunan kocalara rastlanılmaktadır⁴⁹.

Bu örneklerden açıkça görüldüğü gibi kadınların hul' talebinde bulunmalarının sebebi kocalarının yanlarında bulunmamasından dolayı çektikleri sıkıntılardır. Bu kadınlar her ne kadar kocaları yanlarında olmasa da nikâhlı oldukları için, bütün sıkıntılarına rağmen, ya kocalarını bekleyecekler ya da örneklerdeki gibi mahkemeye mürâcaatla eşlerinden ayrılarak, durumlarını düzeltebilecek yeni evlilikler kurabilmenin zeminini arayacaklardır. Bu zemini oluşturmanın yegâne yolu da bir çok hakkından ferâgat etmek suretiyle muhâla'ayı kabul etmektir.

---

sonlandırabileceklerini bildirmişler, bunun üzerine adı geçen kadınlar bu şartlarda muhâla'ayı kabul etmişlerdir. Bu örnekler Konyalı olup başka diyara gidenlerle ilgili iken, başka bir yerde yaşarken çeşitli sebeplerle Konya'ya gelenlerin Konya mahkemesine mürâcaat ederek hul' için vekil tayin etmelerine dair örnekler de mevcuttur: Mesela Ankara'nın Kadara Mahallesi'nden olup hâlâ Konya'nın Nehr-i Kâfir Mahallesi'nde misafir olarak bulunan Süleyman b. Hüseyin b. Mehmed, Kadara'da sâkin olan karısı Fatma bt. el-Hâc Mehmed b. el-Hâc Mahmûd eğer doksan guruş mehr-i mü'eccelinden ve diğer hukûkundan ferâgat ederse hul' akdi yapmak üzere Abdurrahman b. Mehmed'i vekil ta'yin etmiştir. **KŞS 45** /208-3 (18 Rebî'ü'l-evvel 1127 / 24 Mart 1715).

⁴⁷ Ayşe bt. Ahmed b. Süleyman altı seneden beri İzmir'de sâkin olan kocası Himmet b. Hasan'dan yirmibin akçe mehr-i mü'eccelini ve nafaka-i iddetini taleb ve da'vaya, ahz ve kabza, gerektiğinde hul'a, hatta sulh ve ibrâya tarafından Yusuf b. Receb'i vekil ta'yin etmiş ve Yusuf da gerekeni yapmayı taahhüt etmiştir. **KŞS 47** /180-2 (8 Muharrem 1129 / 23 Aralık 1716).

⁴⁸ Hoşhân Mahallesi'nden Aynî bt. İsmail, Eskişehir Kazası'nda sâkin olan kocası es-Seyyid Hüseyin Çelebi İbn Abdullah'ın vekili huzurunda, nafaka ve kisveye şiddetle ihtiyacı olduğunu, sekizbin akçe mehr-i mü'ecceli ve nafaka-i iddetinden fâriğa olup, me'ûnet-i süknâsı kendi üzerine olmak üzere, merkûmun firâşından hasıl olan ve kendinden tevellüd eden sagîr oğlu es-Seyyid Mehmed'i dahi kendi malı ile infâk edip, merkûmdan nafaka taleb etmemek üzere muhâla'ayı kabul etmiştir. **KŞS 42** /12-2 (23 Cemâziye'l-âhir 1118 / 2 Ekim 1706).

⁴⁹ Zincirlikuyu Mahallesi'nden olup hâlâ Bursa'da sâkin olan Süleyman Beşe ibn Boyacı Ahmed Beşe bunlardan biridir. Süleyman Beşe karısı Ayşe bt. Ahmed'in nafaka ve sâir levâzımını görmeye iktidarı olmadığı gerekçesiyle, karısının dörtbin akçe mehr-i mü'eccelinden ve diğer hukûkundan vazgeçmesi halinde, onu hul' eylemesi için Abdullah b. el-Hâc Hüseyin'i vekil eylemiş ve Ayşe de hul'u kabul ettiği için ayrılmışlardır. **KŞS 45** /184-4 (13 Safer 1127 / 18 Şubat 1715).

Erkeklere gelince: Acaba başka diyara gidenlerin vekil bırakmak veya gittiği yerden vekil göndererek eşlerinden hul' talebinde bulunmaları, geride bıraktıkları eşlerini düşünmelerinden mi yoksa kendilerinin içinde bulunduğu durumdan mı kaynaklanmaktadır? Burada akla ilk gelen husus bu erkeklerin İslâm hukûkunun kendilerine verdiği avantajlardan yararlanarak, gittikleri yerlerde yeni evlilikler yapmış olabilecekleridir. Şayet bu varsayımı doğru kabul edersek yine İslâm hukûkunun erkeklere tanıdığı boşama hakkını (talâk) kullanabilirler. Fakat talâk hakkını kullanan koca bir takım mâlî yükümlülükleri (mehr-i mü'eccel, iddet-i nafaka, me'ûnet-i süknâ vb.) üstlenmek zorundadır. Halbuki muhâla'a yaptığı zaman bu mâlî yükümlülüklerden kurtulduğu gibi, bazı hallerde karısından bir takım ilave maddî taleplerde dahi bulunabilmektedir. Şüphesiz bu durum başka diyara gidenler arasında muhâla'anın yaygınlığını açıklamada en ciddi gerekçe olarak görülmektedir. Ama bunun yanında dışarı giden kocanın herhangi bir evlilik bağı olmaksızın dönüşünü engelleyen iş bağlantıları olabileceğini de göz ardı etmemek gerekir. Bu durumda olan kocalar muhâla'a teklif ederlerken kendi maddî çıkarlarının yanı sıra, geride bıraktıkları eş ve çocuklarını da düşünmüş olmaktadır.

C-Kocanın Savaşa Gitmesi

Geçimsizlik veya uzun süreli bulunduğu yerden başka bir yere gitmesinin yanı sıra, yine uzun süreli olarak kocanın savaşa gitmesi de muhâla'anın bir başka sebebi olarak karşımıza çıkmaktadır. Savaşa giden bir erkeğin ne zaman döneceği, hatta geri dönüp dönemeyeceği belli olamayacağından, kocalar en kötü ihtimal olan geri dönememeyi de göz önüne alarak, geride bıraktıkları karılarını sıkıntıya düşürmemek ve kendileri de talâk gibi maddî külfet getirecek bir boşanmadan kurtulmak için, karılarına muhâla'a yapmayı teklif etmektedirler. Burada erkek savaşa giderken doğrudan doğruya karısına muhâla'ayı teklif etmenin yerine, umumiyetle savaşa gittikten sonra veya belirli bir süre içerisinde dönmeyecek olursa durumun fiiliyata geçirilmesi için bir vekil bırakmakta ve bu vekil aracılığı ile muhâla'ayı gerçekleştirilmektedir.

İbntûtî Mahallesi'nden olup, Anabolu seferinde olan Osmân Beşe b. Mehmed b. Hasan Beg bu şekilde savaşa giderken karısını hul' yapanlardan biridir. Osman Beşe'nin vekili ve vâlidesi Ayşe bt. Veli, oğlunun karısı Emine bt. Ramazan huzurunda: *“Oğlum mezbûr Osmân Beşe beni vekil idüp zevcem merkûme Emine melbusâtı kendinin olub zimmetimde mütekarrer ve ma'kûd-ı aleyh olan altıbin akçe mehr-i mü'eccelinden ve nafaka-i iddet-i ma'lûme ve me'ûnet-i süknâsından fâriğa olmak üzere hul'a tâlibe olursa hul' eyle dimekle merkûme Emine dahî hukûk-ı zevciyesinden fâriğa olmak üzere hul'a tâlibe olmağın ben dahî vekâletim hasebiyle merkûme Emine Hatun'u muhâla'a-i*

sahîha-i şer'îye ile hul' eyledim" demiş ve gelini Emine de hul'u kabul etmiştir⁵⁰.

Aynı şekilde Kerimdede Mahallesi sâkinlerinden olup, üç sene önce savaşa giden Mehmed b. Ahmed'in babası ve vekili Ahmed b. Sefer de oğlunun karısı Ayşe bt. Sefer huzurunda: "*Oğlum mezbûr Mehmed târîh-i kitâbdan üç sene mukaddem sefer-i hümayûna azîm oldukda eğer ben üç sene temâmına değin gelüp zevcem Âişe'ye mülâki olmazsam zevcem mezbûre Âişe dörtbin akçe mehr-i mü'eccel ve nafaka-i iddet-i ma'lûme ve me'ûnet-i süknâ ve bi'l-cümle hukûk-ı şer'îyesinden fâriğa olup hul'a tâlibe olursa tarafımdan vekilim olup mezbûre Âişe'yi hul' eyle deyu beni vekil itmekle hâlâ üç sene temâm olup mezbûr Mehmed gelmeyüp ve mezbûre Âişe dahî vech-i meşrûh üzere hul'a râziye ve tâlibe olmağla hukûk-ı mezkûresi üzerine hul' eyledim*" demiştir⁵¹.

Bu hususta bir başka ilginç olay da Konya'nın Kalenderhâne Mahallesi'nden iken Anabolu seferine giden İsmâil b. Mehmed'in muhâla'asıdır. İsmâil'in karısı Havvâ bt. İsmail, kayın biraderi Ali b. Mehmed'i dava ederek: "*Zevcim İsmail b. Mehmed üç sene mukaddem Anabolu seferine giderken nafaka taleb eylediğimde eğer üç sene tamamına değin gelmezsem sene-i mezbûre tamamından sonra nafaka-i yevmiyeni görüvirmeğe karındaşım Ali kefil olsun deyu kefâletle emreyledikde Ali kabul itmekle üç sene mürûr idüp gelmemekle Ali'den nafaka taleb eylediğimde imtinâ ider sual olunsun*" deyince Ali cevabında kefâleti kabul etmiş, lakin kardeşi İsmail'in sözü edilen tarihte sefere giderken "*üç sene tamamına değin gelmezsem zevcem Havvâ zimmetimde olan ikibin akçe mehr-i mü'eccel ve nafaka-i iddet ve me'ûnet-i süknâsından fâriğa olup hul'a tâlibe olursa vekilim olup hul' eyle*" diye kendisini vekil ettiğini, kendisinin de hul'u arzu ettiğini, bu sebeple nafaka vermediğini söylemektedir. Bunun üzerine Havvâ hul'a râzı olabileceğini, fakat Ali'nin vekâletini inkâr edince, Ali vekâleti şahitlerle ispatlamış, her iki taraf da hul'u kabul ederek birbirilerinin zimmetini ibrâ etmişlerdir⁵².

II-MUHÂLA'ADA BEDELLER

A-Mehr-i Mü'eccel, Nafaka-i İddet ve Me'ûnet-i süknâ Karşılığı Muhâla'a

Muhâla'ada bedel genellikle mehr-i mü'eccel, nafaka-i iddet ve me'ûnet-i süknâ karşılığında yapılmaktadır. Burada şunu ifade etmek gerekir ki, kendisi için çekilmez bir hale gelen evlilikten kurtulmak için kadınlar genellikle

⁵⁰ KŞS 47 /189-4 (21 Muharrem 1129 / 5 Ocak 1717).

⁵¹ KŞS 47 /224-4 (20 Rebî'ü'l-evvel 1129 / 4 Mart 1717).

⁵² KŞS 48 /129-3 (14 Şevvâl 1130 / 10 Eylül 1718).

kocaları üzerindeki haklarından vazgeçerek onları ayrılmaya razı etmeye çalışmışlardır. Çoğu kez boşanmanın mâlî külfetinden kurtulmak isteyen kocaların, kadının durumunu istismar edip, talâk yetkilerini kullanmayıp, kadını muhâla'aya zorladıkları ve böylece mehr ve iddet nafakası ödemekten kurtuldukları görülmektedir⁵³.

Muhâla'a nerede ve ne şekilde gerçekleşirse gerçekleşsin hemen hepsinde kadının vazgeçtiği bedellerin başında mehr-i mü'eccel, nafaka-i iddet ve me'ûnet-i süknâ gelmektedir. Sadece örnek olması bakımından birkaç belge burada zikredilebilir. Mesela İbrahim b. Rıdvân mahkemede karısı Safiye bt. el-Hâc Mehmed huzurunda: *“Zevcem merkûme Safiye ile beynimizde hüsn-i zindegânî ve musâfât olmamağıla üzerimde mütekarrer olan mehr-i mü'eccelinden ve nafaka-i iddetinden ve me'ûnet-i süknâsından fâriğa olub zimmetimi ibrâ eylemeğın ben dahî merkûme Safiye'yi muhâla'a idüb kat'-ı alâka eyledim”*⁵⁴ demektedir.

Yine Hacıyemir Mahallesi sâkinelerinden Emîne bt. Kadrî Beg, kocası Abdullah b. İvaz Hoca ile aralarında geçimsizlik olduğunu söyleyerek, dört b. akçe olan mehr-i mü'ecceli, nafaka-i iddeti, me'ûnet-i süknâsı ve zevciyete müte'allıka cemî' da'vâsından vazgeçmek suretiyle muhâla'a ile boşandıklarını söylemektedir⁵⁵.

B-Kocasından Alacağı Çeşitli Mallar Karşılığında Muhâla'a

Kadınların yine kendileri için çekilmez hale gelen evliliklerinden kurtulabilmek için mehr-i mü'eccel, nafaka-i iddet ve me'ûnet-i süknâlarından vazgeçmelerinin yanı sıra, kocalarından alacaklı oldukları çeşitli eşya, para ve mallardan da ferâgat ettikleri sıkça görülen hususlardandır. Bilindiği gibi İslâm hukûkuna göre kadınlar kendi namına menkûl ve gayr-i menkûl mal sahibi olabilirler ve bu mallarını kocalarından bağımsız olarak diledikleri gibi tasarruf edebilirler. Yukarıda sözü edilenler bu kapsamda yer alan ve kadının kendine ait olan çeşitli eşya, para ve mallardır.

İbn Sâlih Mahallesi'nden Kerîme bt. Müstecâb, kocası Mehmed b. Ahmed ile muhâla'a yaparken mehr-i mü'eccel, nafaka-i iddet ve me'ûnet-i süknâsından ferâgat ettiği gibi kocasından alacağı bir çatma yorgan, bir çatma döşek ve bir atlas kaftanından⁵⁶; Aksınle Mahallesi'nden Alime bt. Nasuh,

⁵³ Akyılmaz, s.46.

⁵⁴ KŞS 10 /145-4 (5 Safer 1071 / 10 Ekim 1660).

⁵⁵ KŞS 10 /158-4 (21-29 Safer 1071 / 26 Ekim-3 Kasım 1660).

⁵⁶ KŞS 10 /138-5 (22 Muharrem 1071 / 27 Eylül 1660).

kocası Mehmed b. Mehmed ile yaptığı muhâla'ada mehr-i mü'ecceli, nafaka-i iddeti, me'ûnet-i süknâsı yanında bir harîri kaftan, bir sim kuşak ve bir alaca zibunundan⁵⁷; Zincirlikuyu Mahallesi'nden Kerîme bt. Mahmûd, kocası Ömer b. İshak'dan alacağı dörtbin akçe mehr-i mü'eccelinden ve bununla birlikte kocasından alacağı olan bir sîm kuşak ve yirmisekiz miskâl inci davasından da vazgeçmiştir⁵⁸. Kalenderhâne Mahallesi'nden Ümmü bt. el-Hâc Mehmed adlı bikr-i bâliğa, gayr-i dâhili olan Ali b. Mehmed ile yaptığı muhâla'ada sekizbin akçe mehr-i mü'eccelinin yarısından ve mehr-i mu'accel tesmiye olunan yirmi guruşluk bir bilezik ve bir kat libâsdan fâriğa olmak üzere muhâla'a yaptıklarını ifade etmektedir⁵⁹. Esenlü Mahallesi'nden Ayşe bt. Hüseyin Beşe de kocası Mehmed b. el-Hâc İsmâ'il adlı genç ile yaptığı muhâla'ada, kocasından alacağı dörtbin akçe mehr-i mü'eccel, nafaka-i iddet, bir gümüşlü kuşak, bir havlu döşemesi, bir tor ve zevciyetle alakalı bütün da'vâsından fâriğa olduğunu söylemektedir⁶⁰.

Muhâla'ada fedakarlıkta bulunan ve alacaklarından vazgeçen taraf, uygulamanın gereği olarak, genel itibariyle kadındır. Fakat bazı hallerde koca da karısından alacağı bazı şeylerden vazgeçebilmektedir. Sadırlar Mahallesi'nden Zülfî bt. Veli, kocası İbrahîm b. Ali ile yaptığı muhâla'ada kocası üzerinde olan mehr-i mü'eccel, bir gümüşlü kuşak ve bir fermûzî atlas kaftanından fâriğa olduğu gibi, kocası İbrahîm de daha önce kaftanlık nâmıyla verdiği yirmibeş guruşundan ve bir adet tayından ferâgat ederek birbirilerinin zimmetini ibrâ eylemişlerdir⁶¹.

Bunun yanında kadının mehrine ve nafakasına karşılık bir miktar para ve çeşitli eşyalar alması karşılığında da ayrılma gerçekleşmektedir.

C-Hidâne Hakkından Vazgeçme Karşılığında Muhâla'a

Hukûken her kadın, evlilik içinde veya evlilik birliğinin sona ermesinden sonra erkek veya kız çocuğunu muhafaza etmek, besleyip büyütme hakkına sahiptir. İslam hukûkunda bir annenin çocuğunu belli bir müddet içinde besleyip büyütme, terbiye etme hakkına "hadâne veya hidâne" adı verilir⁶².

⁵⁷ KŞS 40 /101-1 (17 Şevvâl 1114 / 6 Mart 1703).

⁵⁸ KŞS 46 /83-4 (8 Rebî'ü'l-âhir 1125 / 4 Mayıs 1713).

⁵⁹ KŞS 46 /151-2 (19 Cemâziye'l-âhir 1125 / 13 Temmuz 1713).

⁶⁰ KŞS 10 /192-5 (9 Cemâziye'l-evvel 1071 / 10 Ocak 1661).

⁶¹ KŞS 10 /180-4 (8 Rebî'ü'l-âhir 1071 / 11 Aralık 1660).

⁶² Cin, **Boşanma**, s.117. Ayrıca bu konuda geniş bilgi için bkz. Ali Bardakoğlu, "Hidâne", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.17, İstanbul 1998, s.467-471.

Hidâne hakkı dolayısıyla kadın, çocuklarına bakmakla yükümlü olmasına rağmen, bu hakkından vazgeçmek ve çocuklarını babasına teslim etmek şartıyla da muhâla'a yapabilmektedir. Çavuş Mahallesinden Fatma bt. Abdullah, kocası Mahmud b. İbrahim ile beş yaşındaki kızı Ayşe ile üç yaşındaki kızı Sâliha'nın⁶³; Karaarslan köyünden Cennet bt. Mevlüd, kocası Ali b. Sefer ile küçük kızı Safiye'nin⁶⁴; Dedemoğlu Mahallesi'nden Fatma bt. İbrahim, kocası İbrahim b. Mahmud ile küçük oğulları Halil, Süleyman ve küçük kızları Ayşe ve Rahime'nin⁶⁵; Sadırlar Mahallesi'nden Râz bt. Sefer, kocası Salih b. Musa ile beş aylık kızı Fatma'nın⁶⁶; Pürçüklü Mahallesi'nden Ümmühânî bt. Mustafa, kocası İbrahim b. Abdullah ile iki yaşında olan oğlu Halil'in⁶⁷; Zincirlikuyu Mahallesi'nden Müslime bt. Hüseyin de küçük oğlu Musa'nın⁶⁸ hakk-ı hidânelerinden ferâgat ederek, babalarına teslim etmek şartıyla muhâla'a yapmışlardır.

Bununla birlikte hakk-ı hidânesinden ferâgat ettiğine sonradan pişman olan ve çocuğunu geri alarak, babası üzerine nafaka bağlattıran kadınlara da rastlanmaktadır. Kurb-ı Cedîd Mahallesi'nden Rukiye bt. Abdulkâdir, kocası el-Hâc Mehmed b. el-Hâc Ali ile muhâla'a yaparken bütün alacaklarından vazgeçtiği gibi ikibuçuk yaşındaki oğlu Ali'nin hakk-ı hidânesinden de ferâgat ederek, onu babasına teslim etmiş⁶⁹, ancak dört gün sonra bu hakkından ferâgat ettiğine pişman olarak, çocuğu geri aldığı gibi, ona babası üzerine yedi züyûf akçe de nafaka bağlattırılmıştır⁷⁰. Hatta başkası ile evlenmek suretiyle hidâne hakkı üzerinden düşen kadınların, önceden kocalarına bıraktıkları çocuklarını tekrar geri alarak kendi mallarıyla besleyip büyütmeyi de kabul ettikleri sıkça görülen bir olaydır⁷¹.

Bir kadın kocasından ayrılmak istediği zaman diğer hakları ile beraber hidâne hakkından ferâgat ederek, kocasını bosanmaya razı edebilir⁷². Ancak bu durumda hidâne hakkı kadının anasına geçeceğinden⁷³, çocukları babanın

⁶³ **KŞS 48** /65-4 (25 Cemâziye'l-âhir 1130 / 26 Mayıs 1718).

⁶⁴ **KŞS 39** /32-2 (5 Rebî'ü'l-âhir 1123 / 23 Mayıs 1711).

⁶⁵ **KŞS 40** /175-1 (1 Muharrem 1115 / 17 Mayıs 1703).

⁶⁶ **KŞS 40** /242-2 (22 Rebî'ü'l-evvel 1115 / 5 Ağustos 1703).

⁶⁷ **KŞS 49** /48-2 (5 Muharrem 1136 / 5 Ekim 1723).

⁶⁸ **KŞS 49** /199-2 (29 Cemâziye'l-âhir 1136 / 25 Mart 1724).

⁶⁹ **KŞS 47** /100-3 (16 Şa'bân 1128 / 5 Ağustos 1716).

⁷⁰ **KŞS 47** /101-2 (20 Şa'bân 1128 / 9 Ağustos 1716).

⁷¹ **KŞS 39** /185-2 (20 Şa'bân 1123 / 3 Ekim 1711).

⁷² **KŞS 46** /253-1 (15 Şevvâl 1125 / 4 Kasım 1713).

⁷³ Çocuğu muhafaza hakkı, ana tarafından akrabalar varken baba tarafından hısımlara kalmaz. Ana yoksa çocuğu muhafaza hakkı şu kimselere intikal eder: Anneanne, babaanne, ana bir

alabilmesi için anneannelerinin de bu haklarından vazgeçmesi gerekmektedir. Sadırlar Mahallesi'nden Sâime bt. Mehmed, kocası Ali b. İvaz ile muhâla'a yaparken ondörtbin akçe mehr-i mü'eccelinden ve zevciyete ait diğer haklarından ferâgat etmenin yanı sıra, küçük kızları Ayşe, Havvâ, Eşmâ ve Râziye'nin hakk-ı hidânelerinden de vazgeçmiştir. Ayrıca çocuklarının hidâne haklarının babaları Ali'ye geçebilmesi için anneanneleri Râbi'a bt. Şa'bân da mahkemede hazır bulunmuş ve o da hidâne hakkından vazgeçtiğini ifade etmiştir⁷⁴.

D-Çocukların Nafakasını Üstlenme Karşılığında Muhâla'a

İslam hukûkuna göre çocuğun bakım ve terbiyesi anneye aittir. Bir çocuğun anne nezdinde kalacağı süre erkek çocuklarda yedi, kız çocuklarda ise dokuz yaşını dolduruncaya kadardır. Bu süreyi doldurduklarında baba ya da babanın vekili veya çocukların vasileri çocukları isteyebilirler. Bu durumda anne çocukları baba tarafına teslim eder⁷⁵. Bakım ve büyütme anne üzerinde iken çocuğun masraf ve nafakası, var ise çocuğun kendi malından karşılanır. Eğer çocuğun mal varlığı yok ise her türlü masraf ve nafaka babaya aittir⁷⁶.

Osmanlı toplumunda kadınlar, evlilik birlikteliğini sona erdirebilmek için muhâla'a yaparken, yukarıda değişik yerlerde belirtildiği üzere evlilik sona erdirilirken her türlü kanunî haklarından ferâgat edebilmektedirler. Hatta bazı hallerde babanın sorumluluğunda olan çocukların bakım masrafı ve nafakaları ile ilgili sorumluluklarını da kendi üstlerine alabilmektedirler.

Meselâ bu konu ile ilgili olarak Kurb-ı Cedîd Mahallesi'nden Ayşe bt. Musli, kocası Mustafa b. Mehmed ile muhâla'a yaptığında, kocası üzerinde olan haklarından ferâgat ettiği gibi beş aylık oğulları Mehmed'i⁷⁷; Aligav Mahallesi'nden Havvâ bt. Şa'bân, kocası Mustafa b. Şa'bân ile muhâla'a yaptığında birbuçuk yaşındaki oğlu Ahmed'i⁷⁸; Sadırlar Mahallesi'nden Asiye bt. İslâm, kocası Mehmed b. Halîl ile muhâla'a yaptığında oğlu Muhammed'i⁷⁹; Çirkâb Mahallesi'nden Ayşe bt. Ali, kocası İbrahim b. Mehmed ile muhâla'a

---

kız kardeş, baba bir kız kardeş, ana bir teyze, baba bir teyze, anababa bir hala, ana bir hala, baba bir hala. Muhafaza hakkına sahip olan kadınlar, erkeklere tercih edilirler. Ana tarafından hısım yoksa veya bunlar muhafaza hakkını kullanmaya ehil değilse, bu hak, mirastaki sırasına göre baba tarafından hısımlara, asabeye intikal eder. Cin, **Boşanma**, s.117-118.

⁷⁴ **KŞS 46** /223-2 (20 Ramazân 1125 / 10 Ekim 1713).

⁷⁵ Cin, **Boşanma**, s.118.

⁷⁶ Cin, **Boşanma**, s.119

⁷⁷ **KŞS 43** /183-3 (22 Şevvâl 1119 / 16 Ocak 1708).

⁷⁸ **KŞS 45** /206-1 (15 Rebî'ü'l-evvel 1127 / 21 Mart 1715).

⁷⁹ **KŞS 45** /228-2 (6 Rebî'ü'l-âhir 1127 / 11 Nisan 1715).

yaptığında sagîr oğlu Mehmed'i⁸⁰; Kürkçü Mahallesi'nden Fatma bt. Nûh, kocası Mahmûd b. Mehmed ile muhâla'a yaptığında sagîr kızları Emine ve Fatma'yi⁸¹; Sahrâ Nâhiyesi'ne tâbi Çumra köyünden Cennet bt. Süleyman, kocası Süleyman b. Mehmed ile muhâla'a yaptığında üç yaşındaki oğlu Mehmed'i⁸²; İbnsâlih Mahallesi'nden Sâliha bt. Mustafa, kocası Molla Mustafa İbn Bâli ile muhâla'a yaptığında sagîr kızı Ayşe'yi⁸³; Karacığan Mahallesi'nden Fatma bt. el-Hâc Hasan, kocası Hüseyin b. el-Hâc Hüseyin ile muhâla'a yaptığında dört yaşındaki oğlu Süleyman'ı⁸⁴; Beghekîm Mahallesi'nden Alime bt. Mehmed, kocası Mehmed b. Süleyman ile muhâla'a yaptığında sagîr oğlu Mehmed'i⁸⁵; Sadırlar Mahallesi'nden Alime bt. Halîl de kocası Sâlih Beşe b. Musa ile muhâla'a yaptığında sagîr oğlu Satılmış'ı⁸⁶ kocalarından nafaka talep etmemek ve kendi mallarından infâk ve iksâ etmek üzere, yedi yaşlarına dâhil oluncaya kadar bakımlarını üstlenmişlerdir.

Abdulazîz Mahallesi'nden Râziye bt. Osmân ise kocası İbrahim Çelebi İbn Ahmed ile boşanırken bütün haklarından vazgeçtiği gibi altı yaşındaki kızı Emine'yi ve iki yaşındaki kızı Ayni'yi altı sene⁸⁷, İnnice köyünden İhbâni bt. Ali Beg de kocası Ömer Beşe b. Ahmed ile boşanırken iki yaşındaki kızı Ümmühâni'yi yedi sene⁸⁸ kocalarından nafaka talep etmemek ve kendi mallarından besleyip büyütme üzere muhâla'ayı kabul etmişlerdir. Poladlar Mahallesi'nden Ayşe bt. Bekir ise sagîr oğlu Mustafa'nın kendi elinden alınmaması şartı ile nafaka ve kisvesini tedârik etmek üzere kocası Herdemşe b. Mehmed ile hul' olmuştur⁸⁹.

Muhâla'a yapılırken kadın mehrinden ve diğer haklarından vazgeçip, ondan olan çocuğunu da belirli bir süre infak etmeyi kabul ettikten sonra, bu kararından pişman olup tekrar kocasından çocuğu için nafaka talep edemez⁹⁰.

⁸⁰ KŞS 49 /118-4 (25 Rebî'ü'l-evvel 1136 / 23 Aralık 1723).

⁸¹ KŞS 45 /153-1 (6 Muharrem 1127 / 12 Ocak 1715).

⁸² KŞS 45 / 121-4 (24 Zilhicce 1126 / 31 Aralık 1714).

⁸³ KŞS 45 /14-2 (27 Cemâziye'l-âhir 1126 / 10 Temmuz 1714).

⁸⁴ KŞS 47 /123-4 (20 Ramazân 1128 / 7 Eylül 1716).

⁸⁵ KŞS 49 /123-3 (29 Rebî'ü'l-evvel 1136 / 27 Aralık 1723).

⁸⁶ KŞS 46 /93-2 (25 Rebî'ü'l-âhir 1125 / 21 Mayıs 1713).

⁸⁷ KŞS 46 /208 (24 Şa'bân 1125 / 15 Eylül 1713).

⁸⁸ KŞS 43 /162-1 (27 Ramazân 1119 / 22 Aralık 1707).

⁸⁹ KŞS 40 /132-1 (13 Zî'l-ka'de 1114 / 31 Mart 1703).

⁹⁰ Abdurrahim Efendi, I, s.266. "Hind zevci Zeyd ile zimmetinde olan şu kadar akçe mehri ile Zeyd'den olan veled-i sagîrini yedi yaşına dek infâk etmek üzere hul' olsalar hâlâ Hind nâdime olub Zeyd'den mehri ve müddet-i mezbûrede nafaka-i veled talebine kâdire olur mu? el-Cevâb: OLMAZ." Bir başka fetvâda da "Hind zevci Zeyd ile mehri ve Zeyd'den olan sagîr oğlu Amr'ı iki sene temâmına dek malından infâk etmek üzere hul' olsa Hind müvsire

Ancak kadın fakir ise durum değişmektedir. Çocuğun nafakasını üstlenerek muhâla'a yapmış bile olsa⁹¹, kocasından çocuğu için nafaka almaya hak kazanmaktadır⁹². Fakat kadın daha sonra zengin olacak olursa, çocuğu için kocasından almış olduğu nafakanın tamamını ona geri ödemek durumundadır⁹³.

Kocasından boşanırken çocuklarının nafakalarını üstlenen kadınların daha sonradan bu çocuklara babaları üzerine nafaka bağlattıkları sıkça görülen bir durumdur⁹⁴. Bu da, bu kadınların çocuklarının nafakalarını karşılayamayacak

---

(zengin) iken iki sene temâmına dek sagîrin nafakası nâmına Zeyd'den nesne almaya kâdire olur mu? el-Cevâb: OLMAZ” denilmektedir. Abdurrahim Efendi, I, s.266. Bu hususta değişik fetvâlar için bkz. Aynı yer ve Ali Efendi, I, s.96.

⁹¹ Meselâ bunlardan birisi Sadırlar Mahallesi'nden Asiye bt. İslâm adındaki kadındır. Asiye hul' olduğu kocası Mehmed b. Halil'i da'vâ ederek: “On dört ay mukaddem mezbûr Mehmed'in firâşından ve benden tevellüd iden sagîr oğlum Mehmed'i kendi malımdan infâk ve iksâ etmek üzere hul' olmuş idim lâkin fakîrî'l-hâl olduğum hasebiyle bir vecihle sagîr-i mezbûru infâk ve iksâyâ iktidârım olmamağla Mehmed üzerine sagîr-i mezbûr için kadar-ı kifâye nafaka ve kisve bahâ farz ve takdîr olunmak matlûbumdur” deyince eski kocası Mehmed muhâla'ayı ve Asiye'nin fakîr olduğunu kabul etmiş ve hâkim de sagîr için yevmî bir Mısırî para nafaka takdîr itmiştir. **KŞS 47** /81-3 (12 Receb 1128 / 2 Temmuz 1716).

⁹² “Hind zevci Zeyd ile Zeyd'den olan veled-i sagîrini yedi seneye dek infâk etmek üzere hul' olsa hâlâ Hind müddet-i mezbûrede mu'sıra (fakîr) olucak sagîrin nafakasını Zeyd'den almağa kâdire olur mu? el-Cevâb: OLUR” Abdurrahim Efendi, I, s.266 ; “Hind zevci Zeyd ile mehri ve Zeyd'den olan veled-i sagîrini yedi sene temâmına dek kendi malından infâk etmek üzere hul' olub Hind sagîri bi-hakkı'l-hidâne imsâk eylese Hind müddet-i mezbûrede mu'sıra(fakîr) olmağla sagîrin nafakasına kâdire olmayub sagîrin malı olmasa sagîrin nafakasını Zeyd'den alub sagîri infâka kâdire olur mu? el-Cevâb: OLUR”. Ali Efendi, I, s.96.

⁹³ “Hind zevci Zeyd ile mehri ve nafaka-i iddeti ve Zeyd'den hâsıl olan veled-i sagîrini iki sene temâmına dek infâk etmek üzere hul' olub ba'dehu veled-i mezbûru bi-hakkı'l-hidâne zabt üzere iken Hind müddet-i mezbûrede mu'sıra (fakîr) olub sagîri infâkdan âcize olsa Hind sagîrin nafakasını Zeyd'den talep ve ahza kâdire olur mu? el-Cevâb: OLUR lâkin hind müvsiire (zengin) oldukda zeyd'e mürâca'at eder”. Abdurrahim Efendi, I, s.267 ; “Hind zevci Zeyd ile mehrinden ve nafaka-i iddetinden ferâgat edip ve Zeyd'den olan bir yaşındaki sagîresin nafaka takdîr etdirmeyip, kendi yanında yedi yıla değin beslemek üzere hal' okuştuktan sonra Hind fakîrim deyu sagîre-i mezbûreye nafaka takdîr etdirip nesne almağa kâdire olur mu? el-Cevâb: OLUR amma kudreti oldukda yine zeyd'e öder”. Düzdağ, s.47.

⁹⁴ Meselâ Şeyhâlimân Mahallesi'nden Sâliha bt. Ramazân Sadırlar Mahallesi'nden zevci Hasan Beşe İbn Hüseyin üzerinde da'vâ açarak kendi hücr ve terbiyesinde olan sagîre kızı Fatma'nın nafaka ve kisveye şiddetle ihtiyacı olduğunu ifâde ederek yevmî dörder cedîd akçe **KŞS 47** /177-3 (2 Muharrem 1129 / 17 Şubat 1716) ; Şeyhsadreddîn Mahallesi'nden Sâliha bt. Veli Beg, sagîre kızı Şerîfe için babası es-Seyyid Mehmed Çelebi ibn es-Seyyid Mustafa üzerine yevmî dörder cedîd akçe nafaka ve kisve bahâ **KŞS 49** /124-3 (30 Rebî'ü'l-evvel 1136 / 28 Aralık 1723) ; Aklan Mahallesi'nden Ayşe bt. Mehmed de sagîre kızı Rahîme'nin nafaka ve kisveye şiddetle ihtiyacı olmakla kocası Mehmed b. Ali üzerine yevmî bir para **KŞS 49** /90-2 (9 Safer 1136 / 8 Kasım 1723) ve Kerimdede Mahallesi'nden Ümmü bt. Abdulganî de İsmail ve Atîke adlarındaki çocuklarının nafaka ve kisveye eşed ihtiyacları

kadar fakir durumda olduklarını göstermektedir. Çünkü zengin bir kadının bu yükümlülükten kurtulması hukûken mümkün değildir.

Kocanın fakir olması durumunda ise, kadın kocası üzerine çocuğuna nafaka bağlatmak isterse, o zaman koca, “*ya çocuğun nafakasını kendi malından karşıla ya da çocuğu bana teslim et, ben kendim çocuğun ihtiyaçlarını karşılayayım*” diyebilmektedir⁹⁵. Hatta, karısının çocuklar için bağlatmış olduğu nafaka miktarını çok fazla bulup, bu miktarı karşılayamayacağını ifade ederek, kesinti talep edenler bile bulunmaktadır⁹⁶.

Muhâla’ada önemli olan hususlardan biri de kadının çocuğu ne kadar süre infâk ve iksâ edeceğinin tespit edilmesidir. Eğer bu süre tespit edilmezse, bu durumda kadın çocuğun bütün masraflarını üstlenerek muhâla’a yapmış bile olsa, çocuğu için kocasından nafaka talebinde bulunabilir⁹⁷.

Kâdiâlemşâh Mahallesi’nden Emine bt. el-Hâc İsmail, kocası Molla Ali b. el-Hâc Mahmûd ile muhâla’a yaptığında Ali’dan olan küçük kızları Havvâ ve Fatma’yı kendi malından infâk ve iksâ etmek üzere hul’ olmuş, lâkin müddet beyân olunmama “*sagîretân-ı merkûmetânın nafakalarından ferâğın adem-i meşrû’iyetine binâen*” babaları Ali’nin malından adı geçen çocukların her birine yeteri kadar nafaka bağlanmasını istemiştir. Kocasını Molla Ali de müddet beyân olunmadığını kabûl etmekle, hâkim çocukların her birine babaları üzerine yevmî beşer akçe nafaka bağlamıştır⁹⁸.

---

olmakla kocası Abdurrahman b. Nasûh üzerine her birine yevmî birer para **KŞS 49** /76-3 (2 Safer 1136 / 1 Kasım 1723) nafaka takdîr ettirmişlerdir.

⁹⁵ **KŞS 45** /180-2 (8 Safer 1127 / 13 Şubat 1715).

⁹⁶ Kâdiâlemşâh Mahallesi’nden Molla Ali b. el-Hâc Mahmud bunlardan biridir. Molla Ali, muhâla’a yaptığı karısı Emine bt. el-Hâc İsmail’in küçük kızları Havvâ ve Fatma için kendi üzerine yevmî altışar akçe nafaka bağlatmış olduğunu, lâkin kendisinin talebe-i ulûmdan olup, fakîrî’l-hâl olduğunu, bu kadar nafakaya iktidarının olmadığını, çocuklara yevmî üçer akçenin kifâyet edeceğini, nafakanın ikişer akçe azaltılmasını istemiş ve bu isteği mahkeme tarafından kabul edilmiştir. **KŞS 43** /187-2 (15 Şevvâl 1119 / 9 Ocak 1708).

⁹⁷ “Hind zevci Zeyd ile mehri ve Zeyd’den olan sagîr oğlu Amr’ı kendi malından infâk etmek üzere hul’ olup lâkin müddet beyân olunmasa Amr Hind’in hidânesinde olmağla Hind Amr’ın nafakasını Zeyd’den almağa kâdire olur mu? el-Cevâb: OLUR” Ali Efendi, I, s.95 ; “Zeyd zevci Hind ile mehr-i mü’eccel ve nafaka-i iddet-i ma’lûmesi ve Hind’din olan sagîr oğlu Amr ve sagîre kızı Zeyneb’i dahi bilâ nafaka beslemek üzere hul’ oldukda sagîrân-ı mezbûrân ne mikdâr terbiye edeceği zikr olunmasa hâlâ Hind-i mezbûre sagîrân-ı mezbûrân için Zeyd’den nafaka almağa kâdire olur mu? el-Cevâb: OLUR”. Abdurrahim Efendi, I, s.266.

⁹⁸ **KŞS 42** /138-2 (13 Zî’l-ka’de 1118 / 16 Şubat 1707).

Zincirlikuyu Mahallesi'nden Huri bt. Murad'ın durumu ise daha başkadır. Huri Hatun 14 Rebi'ü'l-evil 1123 / 2 Mayıs 1711 tarihinde kocası Mehmed b. Ahmed ile muhâla'a yapmış ve bütün haklarından ferâgat ettikten sonra, Mehmed'den olan küçük oğlu Mustafa'nın da bakımını yevmî dörder akçe ile üstlenmiştir⁹⁹. Ancak daha sonra, kocasının nafakayı sekiz akçeye çıkarmasına rağmen, bir başka çocuğunun daha olduğunu ve küçük Mustafa'ya bakamayacağını, çocuğu babasına iade ettiğini ifade etmiştir¹⁰⁰. Fakat aradan bir ay geçtikten sonra yeniden mahkemeye müracaat eden Huri, daha önce Mustafa'ya bakamayacağını bildirdiğini, ancak pişman olup, “*şefkatinin galebe ettiğini*” ve kocasının daha önce vermiş olduğu sekiz akçelik nafaka yerine dört akçelik nafaka ile hakk-ı hidânesi hasebiyle Mustafa'ya bakmayı kabul etmiştir¹⁰¹.

Kadın kocası ile küçük yaştaki çocuğunun nafakasını belli bir süre karşılamak şartıyla muhâla'a yaptıktan sonra, kadın veya çocuğun ölümü ile yeni hukûkî durumlar da ortaya çıkmaktadır. Bu durumda eğer kadın ölecek olursa koca, kadının çocuğunu infak etmekle yükümlü olduğu sürenin kalan kısmı için kadının terekesinden nafakasını alır¹⁰². Eğer çocuk ölecek olursa, baba tespit edilen sürenin kalan kısmının nafakalarını kadının kendisinden almaya hak kazanır¹⁰³.

Kadın küçük yaştaki çocuğunun nafakasını üstlenerek muhâla'a ile boşandıktan sonra, hidâne hakkı dolayısıyla çocuğuna bakarken, başkası ile evlenecek olursa, bu hak kendi üzerinden sâkıt olup, çocukların anneannelerine geçer¹⁰⁴. Bu durumda anneanne damadı üzerine çocuklara nafaka bağlatarak, onların bakımını üzerine alabilir. Ancak baba çocuklarına ödemiş olduğu nafakaların tamamını daha sonra, boşanmış olduğu karısından geri tahsil

⁹⁹ **KŞS 39** /11-1 (14 Rebi'ü'l-evil 1123 / 2 Mayıs 1711).

¹⁰⁰ **KŞS 39** /17-3 (14 Rebi'ü'l-evil 1123 / 2 Mayıs 1711).

¹⁰¹ **KŞS 39** /43-3 (14 Rebi'ü'l-âhir 1123 / 1 Haziran 1711).

¹⁰² “Hind zevci Zeyd ile mehri ve Zeyd'den olan sagîre kızı Zeyneb'i yedi sene temâmına dek kendi malından infâk etmek üzere hul' oldukdan sonra Hind Zeyneb'i bir ay infâk edüp ba'dehu Hind fevt olup Zeyneb'in hâzîne-i âharı olmamağla Zeyd, Zeyneb'i alsa Zeyd sagîrenin altı sene on bir aylık nafakasıyla Hind'in terekesine rücû'a kâdir olur mu? el-Cevâb: OLUR”. Ali Efendi, I, s.96.

¹⁰³ “Hind zevci Zeyd ile mehri ve Zeyd'den olan sagîre kızı Zeyneb'i yedi sene temâmına dek kendi malından infâk etmek üzere hul' oldukdan sonra bir sene mürûrunda sagîre fevt olsa Zeyd sagîrenin altı senelik nafakasıyla Hind'in üzerine rücû'a kâdir olur mu? el-Cevâb: OLUR”. Ali Efendi, I, s.96. Aynı mealdeki fetva için bkz. Abdurrahim Efendi, I, s.266 ; Düzdağ, s.47-48.

¹⁰⁴ **KŞS 49** /151-4 (10 Cemâziye'l-evil 1136 / 5 Şubat 1724).

edebilmektedir¹⁰⁵. Baba fakir olup nafakalarını karşılayamayacak durumda ise, çocukların bakımını babaanneleri üzerine alabilmektedir¹⁰⁶.

E-Kadının Bedel Vermesi

Osmanlı toplumunda kadınlar kocalarını muhâla'aya râzı edebilmek için, kocaları üzerindeki çeşitli haklarından vazgeçtikleri gibi, onlara değişik mallar ve paralar da verdikleri görülmektedir. Meselâ Bordabaşı Mahallesi'nden Marziye bt. el-Hâc Ahmed, kocası Ali b. Ebûbekir'e sekizyüz akçe¹⁰⁷; Sinânperâkendesî Mahallesi'nden Gülîstan bt. Abdullah, kocası Mustafa Beg İbn İbrahim'e bir sîm kuşak, kırk gurus ve adı geçen mahallede olan bir bâb beyt ve sokak kapısını müştemil menzîlini¹⁰⁸; Aynedâr Mahallesi'nden Sakine bt. Halil Ağa ibn Abdurrahman, kocası Molla Mustafa b. Yusuf Beg'e altmışbeş gurus¹⁰⁹; Şems-i Tebrîzî Mahallesi'nden Emine bt. el-Hâc Abdullah, kocası Mehmed'e yirmibeş gurus nakd, bir sîm taşlı ön kuşak, üç kebe, bir kilim, altı

¹⁰⁵ “Hind zevci Zeyd ile mehri ve nafaka-i iddeti ve Zeyd'den olan veled-i sagîrini dört seneye dek kendi mâlından beslemek üzere muhâla'a idüp ba'dehu nefsinî zevc-i âhara tezvîc idüp veled-i mezbûru Hind'in vâlidesi Zeyneb bi-hakkî'l-hidâne aldıkdan sonra babası üzerine kâdiya nafaka takdîr itdirüp almağa kâdir olur mu? el-CEVÂB : OLUR. Bu suretde Zeyneb kadar-ı kifâye takdîr olunan nafakayı sinîn-i mezbûrede Zeyd'den alup sagîr-i mezbûru infâk eylese hâlâ Zeyd vech-i muharrer üzere verdiği akçeyi mürâca'at idüp Hind'den almağa kâdir olur mu? el-CEVÂB : OLUR”. Abdurrahim Efendi, I, s.266.

¹⁰⁶ Kerimdede Mahallesi'nden Kıymet bt. Ahmed adlı kadın mahkemede damadı Abdurrahman b. Nasuh üzerine da'va ederek: “Abdurrahman bundan akdem kızım gâyib-i ani'l-meclis Ümmü bt. Abdulganî'nin zevc-i mahâlî'ı olmağla Abdurrahman'ın firâşından hasıl ve Ümmü'den mütevellid sagîr İsmail ve sagîre Atîke bi-hakkî'l-hidâne valideleri Ümmü'nün hücr ve terbiyesinde iken babaları Abdurrahman üzerine yevmî birer para nafaka takdîr itdirüp hüccet-i şer'îye olunmuş idi hâlâ kızım Ümmü nefsinî âhara tezvîc itmekle hakk-ı hidâne sâkıt olmağın sagîrân-ı mezbûrânın min kabli'l-ümm ben ceddesi olmam ile sagîrân-ı mezbûrânın nafaka ve kisve ve sâir levâzım-ı zarûriyesi için kadr-ı kifâye nafaka takdîr olunub sagîrân-ı mezbûrânı bana teslîme tenbîh olunmak matlûbumdur” deyince, Abdurrahman “Ben fakîrî'l-hâl ve mu'sır olup vâlidem işbu hâzır-ı bi'l-meclis Ümmü bt. Ali nâm hatun müvsire olmağla sagîrân-ı mezbûrânı meccânen kendi mâlından infâk ve iksâ itmeğe râziye ve tâlibe olmağla yedimde olan fetvâ-yı şerîfeye nazar idüp vâlidem Ümmü'den su'âl olunsun” diye karşılık vermiş, Ümmü ise “ben müvsire olmam ile sagîrânı meccânen kendi mâlından infâk ve iksâ iderim” diyerek bir fetva sunmuş, fetvâda “Zeyd-i sagîrin anasının anası ve hâzinesi Hind sagîrin mâlî olmamağla sagîrin babası Amr-ı mu'sır üzerine nafaka takdîr itdirüp beslemek istedikde sagîrin babasının anası Zeyneb-i müvsire ben sagîri meccânen besleyüp Hind'den dahî men' itmem dese hâkim Hind'e sagîri meccânen imsâk eyle yahud Zeyneb'e ver demeğe kâdir olur mu? el-cevâb : OLUR” diye buyurulmağın fetvâ gereğince sagîrân-ı mezbûrânı Abdurrahman'ın vâlidesi Ümmü'ye teslime Kıymet Hatun'a tenbîh olunmuştur. **KŞS 49 /151-4** (10 Cemâziye'l-evvel 1136 / 5 Şubat 1724).

¹⁰⁷ **KŞS 10 /159-2** (21-29 Safer 1071 / 26 Ekim-3 Kasım 1660).

¹⁰⁸ **KŞS 39 /173-1** (2 Şa'bân 1123 / 15 Eylül 1711).

¹⁰⁹ **KŞS 42 /243-1** (13 Safer 1119 / 16 Mayıs 1707).

lenger sahan, bir tencere¹¹⁰; Karaüyük Mahallesi'nden Raziye bt. Ali, kocası İbrahim b. Nasûh'a hîn-i tezvîcede aldığı onüç guruş ve bir taraklı kaftan karşılığında iki guruş bir zolota¹¹¹; Pürçüklü Mahallesi'nden Şerîfe bt. İvaz, kocası el-Hâc Mehmed b. Mustafa'ya mehr-i mu'acceli olan eşyayı ve onbeş guruş¹¹²; Kalenderhâne Mahallesi'nden Ümmühânî bt. el-Hâc Mustafa, kocası Abdullah b. Abdullah'a bir sîm ön kuşak ve bir boğası kaftan¹¹³; Kerimdede Mahallesi'nden Ayşe bt. Receb, kocası Mehmed Beşe ibn Memiş'e bir tuğralı altın¹¹⁴; Karaarslan köyünden Emine bt. Bâli, kocası Mehmed b. İbrahim'e bir alaca kaftan ve bir zıibun¹¹⁵; Sadırlar Mahallesi'nden Ümmü bt. Davud, kocası İsmail Beşe İbn Musli'ye bir yorgan, bir sahan, bir tas ve bir yastık¹¹⁶; Ferhûniye Mahallesi'nden Teslîme bt. Şa'bân, kocası Molla Mustafa b. Ahmed'e bir yazlık, bir samanlık, bir havlu ve bir ceviz ağacını ihtiva eden bahçesini¹¹⁷; Sahra Nahiyesi'nin Bınârî köyünden Mü'mine bt. Receb, kocası Ahmed b. Mevlûd'e bir alaca sâde, bir dârâyî zıibun, nisf sîm kuşak, bir yorgan, bir tor, bir peştamal, iki çenber ve dört ilvân çenber¹¹⁸; Şeyh Sadreddîn Mahallesi'nden Fatma bt. İvaz da kocası Halil b. İdris'e beş guruş¹¹⁹ bedel-i hul' vererek muhâla'a yapmışlardır¹²⁰.

Bazen de kadın, Kürkçü Mahallesi'nden Hatice bt. el-Hâc Abdi gibi, mehr-i mu'accel olarak aldığı mallarından da ferâğat ederek muhâla'ayı kabul edebilir. Hatice Hatun kocası Mehmed b. el-Hâc Nebi ile muhâla'a yaptığında onun zimmetinde olan onbin akçe mehr-i mü'accelinden ve diğer haklarından ferâğat ettiği gibi mehr-i mu'acceli olan yirmi miskâl bir çift altun bilezik, oniki guruş kıymetli bir sîm kuşak, bir çift çatma yasdık, dört sagîr yasdık, bir çatma döşek, bir kumaş yorgan, bir oluklu ta'bîr olunur ketan, bir Frengî al kaftan, üç zıibun, bir hamam rahtı, bir çift gömlek, uçkur, bir çift makrama, bir münakkaş çarşab, def'a iki sagîr yasdık, bir münakkaş dülbend örtüsü, bir el leğeni ile

¹¹⁰ KŞS 45 /228-3 (2 Rebî'ü'l-âhir 1127 / 7 Nisan 1715).

¹¹¹ KŞS 45 /50-4 (8 Şa'bân 1126 / 19 Ağustos 1714).

¹¹² KŞS 45 /224-4 (3 Rebî'ü'l-âhir 1127 / 8 Nisan 1715).

¹¹³ KŞS 40 /116-3 (5 Zî'l-ka'de 1114 / 23 Mart 1703).

¹¹⁴ KŞS 46 /252-1 (20 Şevvâl 1125 / 9 Kasım 1713).

¹¹⁵ KŞS 45 /15-4 (29 Cemâziye'l-âhir 1126 / 12 Temmuz 1714).

¹¹⁶ KŞS 46 /154-4 (1 Receb 1125 / 24 Temmuz 1713).

¹¹⁷ KŞS 47 /198-1 (3 Safer 1129 / 17 Ocak 1717).

¹¹⁸ KŞS 40 /92-1 (3 Şevvâl 1114 / 20 Şubat 1703).

¹¹⁹ KŞS 46 /125-1 (22 Cemâziye'l-evvel 1125 / 16 Haziran 1713).

¹²⁰ Yukarıda konuya ilişkin örneklerin çokça verilmesinden maksat, ayrılma esnasında kadınların kocalarına verdikleri mal ve eşya çeşitliliği ile cinslerini göstermek ve ilgilenenlere Osmanlı toplumunda kadınların sahip oldukları mal varlıkları ile refah seviyeleri hakkında ipuçları verebilmek içindir.

ıbrık, iki boğça, bir perde ve beş guruşu kocası Mehmed'e verip muhâla'a yapmıştır¹²¹.

Bütün bunlar kadınların istemedikleri bir evlilikten kurtulabilmek ve kocalarını kendileri ile muhâla'a yapmaya ikna edebilmek için ne gibi fedakarlıklara katlandıklarını ve nelerden vazgeçtiklerini göstermesi bakımından önemlidir.

F-Kadının Bedel Alması

Mahkemeye intikal eden muhâla'a ile ilgili kayıtlardan bedel ödeyen tarafın genellikle kadınlar olduğu açıkça görülmektedir. Ayrılmayı talep eden taraf olduğu için bu da doğaldır. Bazı kayıtlarda ise kadınların kocalarından değişik mal ve para olarak boşanmış oldukları görülür. Fakat esasında bu tür kayıtlarda kadın tarafından alındığı varsayılan para ve mallar koca tarafından karşılıksız olarak ödenen mal veya paralar değildir. Aşağıdaki örneklerden de anlaşılacağı gibi bazı muhâla'a davalarında kadınlar haklarından vazgeçerken daha önce anlatılanlardan farklı olarak tamamından değil, bir kısmından vazgeçmektedirler. Dolayısıyla vazgeçmedikleri haklarının bedelini kocalarından almaktadırlar.

Pîresed Mahallesi'nde Şerîfe Râbi'a bt. es-Seyyid Receb kocası Hüseyin b. Abdulkâdir'den 6.000 akçe mehr-i mü'ecceli karşılığında 6 guruş¹²²; Aksinle Mahallesi'nden Ayşe bt. Mustafa, kocası Hüseyin b. Şa'ban'dan sekiz guruş bir sülüs mehr-i mü'ecceli ve diğer hakları karşılığında bir guruş nakd, bir kile buğday, bir kilim, bir palas ve bir şinik bulgur¹²³; Türbe-i Celâliye Mahallesi'nden Havvâ bt. Musa, kocası Mustafa b. Abdullah'dan dörtbin akçe mehri ve diğer hakları karşılığında 30 guruşluk koyun¹²⁴; Konyalı Kerîme bt. Kaplan, kocası Bahâdır b. Halîl ile muhâla'a yaptıklarında bütün eşyâsını aldıktan sonra mehr-i mü'eccel, nafaka-i iddet ve me'ûnet-i süknâsı karşılığında kocasından binsekizyüz akçe¹²⁵; Konyalı Râbi'a bt. İlyâs, kocası İbrahîm b. el-Hâc Receb ile zimmetinde olan mehr-i mü'ecceli karşılığında İbrahîm'den ikibin akçe ile kendine ait bütün eşyâsını¹²⁶; Gökteş Mahallesi'nden Marziye bt. Pîrli de kocası Ahmed b. Süleymân ile zimmetinde olan mehr-i mü'ecceli ve

¹²¹ **KŞS 43** /137-2 (11 Şa'bân 1119 / 7 Kasım 1707).

¹²² **KŞS 49** /192-3 (23 Cemâziye'l-âhir 1136 / 19 Mart 1724).

¹²³ **KŞS 49** /91-2 (23 Safer 1136 / 22 Kasım 1723).

¹²⁴ **KŞS 49** /96-3 (24 Safer 1136 / 23 Kasım 1723).

¹²⁵ **KŞS 10** /174-3 (21-30 Rebî'ü'l-evvel 1071 / 24 Kasım-3 Aralık 1660).

¹²⁶ **KŞS 10** /193-1 (12 Cemâziye'l-evvel 1071 / 13 Ocak 1661).

diğer hakları karşılığında üçbinbeşyüz akçe¹²⁷; Çavuş Mahallesi'nden Selimşâh bt. Mustafâ, kocası Süleymân b. Receb'den dörtbin akçe mehr-i mü'ecceli ve diğer hakları karşılığında dört gurus, bir kilim, bir yorgan, bir döşek, iki kile buğday ve yirmi arşın keten bezi¹²⁸ alıp diğer haklarından vazgeçmişlerdir.

Önceki örneklerden farklı olarak burada görülen muhâla'alarda, kadının bazı hak ve mallarını kendi zimmetinde alıkoyarak muhâla'a yapmasının gerçek sebebini bilmek şüpesiz çok zordur. Ancak bazı tahminlerde bulunmak mümkün olabilir. Meselâ karı kocanın ayrılmasının gerçek sebebi, sicillerde hiçbir ayırım gözetmeksizin bütün muhâla'alar için kullanılan "*beynimizde hüsn-i zindegânî ve musâfât olmamak*", yani şiddetli geçimsizlik hali olmayabilir. Ayrılmaların gerçek sebepleri genellikle ilan edilmeyen, ama muhtemelen birbirinden farklı olan sebeplerdir. Bir başka sebep ise zayıf bir ihtimal olmakla birlikte, kocanın oldukça varlıklı, kadının ise muhtaç durumda olması olabilir.

III- FARKLI MUHÂLA'A UYGULAMALARI

A-Zevc-i Gayr-i Dâhil Muhâla'ası

İslam-Osmanlı aile hukûkuna göre daha bülûğ çağına gelmemiş küçük yaştaki kız çocukları babaları veya velileri tarafından evlendirilebilirler¹²⁹. Bu şekilde yapılmış bir evlilikte zifâf, genellikle kız çocuğu bülûğ çağına geldiği zaman gerçekleşir. Bazen babalar veya veliler tarafından gerçekleştirilen evliliklerin henüz zifâf gerçekleşmeden talâk veya muhâla'a yoluyla sona erdiği görülür. Bu gibi evliliklerin muhâla'a yoluyla sona ermesi durumunda, kadın kocasından alacağı mehr-i mü'eccelinin yarısını alabilmektedir.

Abdülazîz Mahallesi'nden Emîne isimli bülûğa erişmiş bâkire kızının babası Şa'bân b. İbrahîm mahkemede, damadı Mehmed b. Mustafâ huzurunda: "*Kızım Emîne mukaddemâ mezkûr Mehmed'e ondörtbin akçe mehr-i mü'eccel tesmiye olunub akd-i nikâh olmuşidi kable'd-duhûl tefrîk lâzım gelmekle mehr-i mü'ecceli olan ondörtbin akçenin kable'd-duhûl nısfı olan yedibin akçeyi kızım merkûme Emîne mezkûr Mehmed yedinden alup kabz idüp zimmetini ibrâ eylemeğin mezbûr Mehmed dahî merkûme Emîne'yi muhâla'a idüp kat'-ı alâka eyledi*" demektedir¹³⁰.

¹²⁷ KŞS 10 /105-3 (9 Zî'l-ka'de 1070 / 17 Temmuz 1660).

¹²⁸ KŞS 47 /219-4 (12 Rebî'ü'l-evvel 1129 / 24 Şubat 1717)

¹²⁹ Bu konuda geniş bilgi için bkz. Halil Cin, **İslâm ve Osmanlı Hukûkunda Evlenme**, Konya 1988, s.70-89.

¹³⁰ KŞS 10 /171-5 (16 Rebî'ü'l-evvel 1071 / 19 Kasım 1660).

Ayrılma sırasında daha zifâfa girmediği kocasından alacağı yarım mehrini alıp, muhâla'a yapanlar olduğu gibi, bu yarım mehrinden vazgeçerek ayrılanlar da bulunmaktadır. Hoca Hasan Mahallasi'nden bülûğa yeni erişmiş olan Ayşe bt. Hasan isimli bîkr-i bâliğa zevc-i gayr-i dâhili ve muhâli'ı olan Ahmed b. Mustafa ile *“onaltıbin akçe mehr-i mü'eccelimin nısfı olup merkûm Ahmed zimmetinde olan sekizbin akçe mehr-i mü'eccelimden fâriğa olmak üzere hul' oldum”* demektedir¹³¹. Yine Kalenderhâne Mahallesi'nden Ümmü bt. el-Hâc Mehmed isimli bîkr-i bâliğa, gayr-i dâhili olan Ali b. Mehmed ile *“sekizbin akçe mehr-i mü'eccelimin nısfından ve mehr-i mu'accel tesmiye olunan yirmi guruşluk bir bilezik ve bir kat libâsdan fâriğa olmak üzere”* muhâla'a olduğuunu söylemektedir¹³².

Yine Topraklık Mahallesi'nden Şerîfe Havvâ bt. Satılmış isimli bîkr-i bâliğa da zevc-i gayr-i dâhili olan Ahmed b. Himmet ile sekizbin akçe mehr-i mü'eccelinin nısfı olan dörtbin akçeden ferâgat etmiş, buna karşılık Ahmed de nikâh anında Şerîfe Havvâ'ya vermiş olduğu oniki guruş ve üç adet boğasından vazgeçmiştir¹³³.

Kalenderhâne Mahallesi'nden onbeş yaşında olup, bülûğa erdiğini itiraf eden İbrahîm b. Üveys ise bülûğa erdiğini itiraf eden zevce-i gayr-i dâhili Âlime bt. Mehmed'i mehr-i mu'accelini görmeğe iktidârı olmamağla zimmetinde olan altıbin akçe ve beynlerinde ma'lûm mehr-i mu'accelinden ferâgat etmesi üzerine hul' eylemiştir¹³⁴.

Fakîhdede Mahallesi'nden Emine bt. İbrahim ile zevc-i gayr-i dâhili es-Seyyid Ahmed b. es-Seyyid Hüseyin, Emine'nin altıbin akçe mehr-i mü'eccelinin nısfı olan üçbin akçeden ve mehr-i mu'acceli olan bir taraklı kaftan, bir zıibun, bir sîm kemer kuşak, bir beledî döşek, bir yorgan, bir çift yasdık ve bir hamam rahtından ferâgat etmesi ile¹³⁵, İbnsâlih Mahallesi'nden Aynî bt. Mustafa isimli bîkr-i bâliğa da zevc-i gayr-i dahili olan es-Seyyid Ahmed Çelebi İbn Ali Efendi ile kırkbin akçe mehr-i mü'eccelin nısfı olan yirmibin akçeden ferâgat ederek nikâh anında aldığı eşyâ bahâsı karşılığında on guruş verip hul'¹³⁶ olmuşlardır.

¹³¹ **KŞS 45** /146-2 (20 Zî'l-hicce 1126 / 27 Aralık 1714).

¹³² **KŞS 46** /151-2 (19 Cemâziye'l-âhir 1125 / 13 Temmuz 1713).

¹³³ **KŞS 48** /204-3 (2 Rebî'ü'l-evvel 1131 / 23 Ocak 1719).

¹³⁴ **KŞS 48** /70-1 (28 Cemâziye'l-âhir 1130 / 29 Mayıs 1718).

¹³⁵ **KŞS 48** /23-4 (4 Cemâziye'l-evvel 1130 / 5 Nisan 1718).

¹³⁶ **KŞS 43** /128-2 (22 Receb 1119 / 19 Ekim 1707). Alacağı mehr-i mü'eccelin yarısından ferâgat ederek muhâla'a yapanlara daha pekçok misâl vermek mümkündür: **KŞS 46** /39-3

Bir başka örnekte ise Biremânî Mahallesi'nden Havvâ bt. Osman isimli bîkr-i bâliğa, zevc-i gayr-i dâhili olan Mehmed b. Halil ile altmışbin akçe mehr-i mü'eccelinin şer'an lâzım gelen yarısından ferâgat ve ayrıca kocasının kendisine vermiş olduğu ondört guruşu da geri kocasına iade ederek muhâla'a yapmıştır¹³⁷. Bu davada dile getirilen mehr-i mü'eccelin fazlalığı oldukça dikkat çekicidir.

Küçük yaştaki kız çocuklarının babaları veya velileri tarafından evlendirildiklerini ifade etmiştik. Bunların evlendirildikten sonra daha bülûğ çağına gelmeden ve zifâf gerçekleşmeden, yine babaları veya velileri tarafından, muhâla'a yoluyla kocalarından ayrıldıkları da vâki'dir. Ancak bu şekilde meydana gelen bir ayrılıkta söz sahibi olan yine küçük kızın velisidir ve mehr hakkında söz yine onundur. Kızın babası veya velisi, damadını ayrılmaya ikna için kızın alması gereken nısf mehr-i mü'ecceli kendisi tazmîn etmeyi üstlenebilir. Bu durumda muhâla'a sahîhdır.¹³⁸ Ancak kız bülûğa erince mehrini kendisini boşamış olan kocasından alırsa, damat da mehrini tazmin etmeyi taahhüt eden kızın babasından almaya hak kazanır¹³⁹.

Sarıya'kûb Mahallesi'nden Emine nâm sagîrenin babası ve velisi olan el-Hâc Sinan b. el-Hâc Ahmed, damadı Ulurmak Mahallesi'nden es-Seyyid Süleyman b. es-Seyyid İbrahim huzurunda "*bundan akdem kızım sagîre-i mezbûre Emine'yi dörtbin akçe mehr tesmiyesiyle Süleyman'a akd-ı nikâh*

(20 Muharrem 1125 / 16 Şubat 1713), **KŞS 42** /142-1 (21 Zî'l-ka'de 1118 / 24 Şubat 1707), **KŞS 46** /140-2 (7 Cemâziye'l-âhir 1125 / 1 Temmuz 1713), **KŞS 45** /179-3 (7 Safer 1127 / 12 Şubat 1715).

¹³⁷ **KŞS 46** /138-3 (2 Cemâziye'l-âhir 1125 / 26 Haziran 1713).

¹³⁸ Abdurrahim Efendi, C.1, s.263. Fetvâda: "Zeyd'in zevcesi Hind-i sagîrenin babası Amr Hind'in mehrini kendi mâlından zâmin olmak üzere Zeyd ile Hind'in mehri üzere hul' olsa hul'-ı mezbûr sahîh olur mu? El-cevâb: OLUR" denmektedir. Kerim Dede Mahallesi'nden Şerîfe Zarîfe bt. es-Seyyid Mustafa mahkemede damadı Mehmed b. Mustafa huzurunda: "İşbu hâzır-ı bi'l-meclis olan sagîre kızım Şerîfe Mehmed'in zevce-i gayr-i dâhili olmağla hîn-i tezvîcede olan sekizbin akçe mehr-i mü'eccelinin nısfı olup, Mehmed'in zimmetinde olan dörtbin akçe mehrini kızım Şerîfe ba'de'l-bülûğ mütâlebe iderse meblağ-ı mezbûru ben mâlımdan zâmine olmak üzere Mehmed ile velâyeten muhâla'a-i sahîha ile hul' eyledim" demektedir. **KŞS 42** /129-1 (8 Zî'l-ka'de 1118 / 11 Şubat 1707).

¹³⁹ Abdurrahim Efendi, C.1, s.263. "Zeyd'in zevcesi Hind-i sagîrenin babası Amr Hind'in mehri üzerine Zeyd ile muhâla'a etdikde bedel-i hul'a zâmin olsa Hind ba'de'l-bülûğ Zeyd'den mehrini alıcak Zeyd dahi bedel-i mezbûru rücû' edüp Amr'dan almağa kâdir olur mu? El-cevâb: OLUR". Aynı me'alde bir başka fetvâda da "Hind-i sagîrenin anası Zeyneb Hind'in zevci Zeyd ile Hind'in mehri üzerine hul' oldukda Zeyneb mehr-i mezbûre zâmine olub ba'dehu Hind bâliğa oldukda medhûl bihâ olmamağla mehr-i mezbûrun nısfını Zeyd'den alsa Zeyd nısf-ı merkûmu Zeyneb'e tazmine kâdir olur mu? El-Cevâb: OLUR. Ali Efendi, C.1, s.97.

etmişidim hâlâ beynlerinde musâfât olmamağla velisi olduğum hasebiyle Süleyman sagîre-i mezbûrenin zevc-i gayr-i dâhili olmağla nısf mehrinden fâriğ olup sagîre-i mezbûre bâliğa oldukda mehr-i mezbûru Süleyman'dan taleb iderse ben mâlûmdan zâmin olmak üzere Süleyman ile hul' olup zimmetini ibrâ eyledim” deyince, Süleyman da muhâla'ayı kabûl etmiştir¹⁴⁰.

Küçük yaştaki kızını damadından boşatan veli, mehri tazmîn etmeyi garanti etmezse bu durumda damat, kızın almış olduğu mehri tazmîn ettiremez¹⁴¹. Bununla birlikte küçük yaşta evlenen bir kız, daha bülûğa ermeden kendi mehri üzerine hul' olup, kocasından ayrılırsa, bülûğa erince boşanmış olduğu kocasından mehrini yeniden talep edip alabilmektedir¹⁴².

İslâm hukûkunun cevazı neticesinde küçük yaşta babaları veya velileri tarafından evlendirilen kız çocuklarının bülûğa erince bu evliliği istemedikleri, nikâhı fesh ettirme gayreti içerisine girdikleri ve bu sebeple de kocaları ile anlaşmazlığa düşerek, muhâla'a yapmayı kabul ettikleri sıkça görülmektedir. Türk Ali Mahallesi'nden yaşı ve vücudunun bülûğa tahammülü olan Süleyman b. Ahmed Beg isimli genç, karısı olup henüz zifâfa girmediği Şerîfe Ayşe bt. İsmail huzurunda mahkemede: “*ben ve mezbûre Âişe sagîrler iken Âişe'nin babası İsmâ'îl'in izni yoğiken Âişe'nin vâlidesi izniyle işbu hâzır-ı bi'l-meclis babam Ahmed Beg Âişe'yi velâyeten otuzbin akçe mehr-i mü'eccel tesmiyesiyle bana akd-ı nikâh etmekle hâlâ Şerîfe Âişe bâliğa olup fesh-i nikâh ihtiyâr etmekle beynimizde münâza'a vâki' olmağın Âişe zevc-i gayr-i medhûl bihâm olmağla zimmetimde olan mehr-i mü'eccel-i merkûmun nısfından fâriğa olup ve hîn-i akd-ı nikâhda babam Ahmed Beg'in Âişe'nin vâlidesine medfû'u olan onüç guruşu Âişe'nin babası İsmâ'îl yedinden kabz etdiğimden sonra Âişe hul'a tâlibe olmağın ben dahî Âişe'yi hukûk-ı mezkûresi üzerine hul' eyledim”* deyince, İsmail de kızı Ayşe'nin hul'u kabûl eylediğini ifade etmiştir¹⁴³.

¹⁴⁰ **KŞS 48** /117-5 (28 Muharrem 1131 / 21 Aralık 1718).

¹⁴¹ Ali Efendi, C.1, s.96.

¹⁴² “Zeyd on yaşında olan zevcesi Hind-i sagîre ile mehri üzerine muhâla'a edüp Hind dahî kabûl eylese hâlâ Hind bâliğa oldukda mehrini Zeyd'den almağa kâdire olur mu? El-cevâb: OLUR” Abdurrahim Efendi, C.1, s.262 ; Bir başka fetvâda da: “Hind-i sagîre-i mümeyyize zevci Zeyd ile mehri ve şu kadar eşyâsı üzerine hul' olup eşyâ-i merkûmeyi Zeyd'e teslim eylese Hind bâliğa oldukda mehri ile eşyâ-i merkûmeyi Zeyd'den almağa kâdire olur mu? El-Cevâb: OLUR”. Ali Efendi, C.1, s.93.

¹⁴³ **KŞS 46** /66-2 (22 Rebî'ü'l-evvel 1125 / 18 Nisan 1713).

B-Hâmile Kadının Muhâla'ası

Kocasından ayrılmak isteyen hâmile bir kadın da muhâla'a yoluyla boşanabilir. Ancak bu durumda hem kendisi için hem de doğacak çocuğu için bazı hukûkî sonuçlar ortaya çıkar.

Bir kadın kocası ile mehri ve iddet nafakası üzerine hul' olduktan sonra, kadının hâmile olduğu ortaya çıkarsa, kadın çocuğunu doğuruncaya kadar kocasından nafaka almaya hak kazanır¹⁴⁴. Mü'min Mahallesi'nden Fatma bt. Osman, kocası Ali b. Mehmed ile hukûk-ı zevciyesi karşılığında muhâla'a olduktan sonra üç aylık hâmile olduğu ortaya çıkmış, mahkemeye müracaat ederek kendisine nafaka bağlanmasını istemiş ve hâkim de kocası üzerine "*târîh-i kitâb gününden yevmî altı akçe nafaka takdîr*" etmiştir¹⁴⁵. Yine muhâla'a ile boşandıktan sonra hâmileliği ortaya çıkan Kerimdede Mahallesi'nden Emine bt. İsa da mahkemeye müracaat ederek, hâmile olduğu çocuğu için kocası İbrahim b. Süleyman üzerine günlük beş akçe nafaka bağlatmıştır¹⁴⁶.

Hâmile olan bir kadın kocası ile mehri ve nafaka-i iddeti üzerine hul' olduktan sonra çocuğunu dünyaya getirinceye kadar kocasından nafaka-i iddet alabilir¹⁴⁷. Mehrinden ve nafaka-i iddetinden vazgeçerek muhâla'a yoluyla boşanan, ancak nafaka-i iddet süresi tespit edilmeyen bir kadının sonradan hâmile olduğu anlaşılırsa, kadın kendisi için kocasından nafaka talep edebilir¹⁴⁸. Ancak hâmile olan bir kadın kocası ile mehri ve nafaka-i iddetinden ferâgat ederek hul' olduktan sonra, bunları almadığına pişman olub, almak isterse alamaz¹⁴⁹.

Hâmile olduğu kesin olan bir kadın muhâla'a yaparsa, hamileliği süresince kocasından nafaka alabilmektedir. Hâmile olan kadın kocası ile mehri üzerine hul' olurken doğacak çocuğu kendi malından infâk ve iksâ etmek üzere hul' olub, lâkin ne kadar süre bakacağı tespit olunmayıp, kadın çocuğunu dünyaya getirdikten sonra çocuğun bakım ve terbiyesi kadında ise çocuğun nafakasını babasından alabilir¹⁵⁰. Burada önemli olan çocuk dünyaya geldikten

¹⁴⁴ Abdurrahman Efendi, C.1, s.268 ; Ali Efendi, C.1, s.95.

¹⁴⁵ **KSS 42** /50-3 (17 Receb 1118 / 25 Ekim 1706).

¹⁴⁶ **KSS 40** /40-2 (21 Cemâziye'l-evvel 1130 / 22 Nisan 1718).

¹⁴⁷ "Hind-i hâmil zevci Zeyd ile mehri ve nefaka-i iddeti üzerine hul' olduktan sonra hâlâ Hind vaz'-ı haml edinceye değin Zeyd'den nafaka-i iddet almağa kâdire olur mu? El-cevâb: OLUR". Abdurrahim Efendi, C.1, s.267.

¹⁴⁸ Abdurrahim Efendi, C.1, s.268.

¹⁴⁹ Ali Efendi, C.1, s.95.

¹⁵⁰ Abdurrahim Efendi, C.1, s.267 ; Ali Efendi, C.1, s.95.

sonra kadının ne kadar süre çocuğa bakacağına tespit edilmesidir. Süre tespit edildikten sonra kadın fakir ise çocuğun nafakasını kocasından alabilmekte¹⁵¹, fakat zengin ise nafaka namına herhangi birşey alamamaktadır¹⁵².

Hâmile kadınların da genellikle bütün haklarından vazgeçmelerinin yanı sıra doğacak çocuklarının nafakalarını da kendileri karşılamak üzere muhâla'a yaptıkları görülmektedir. Hatta muhâla'adan sonra hâmileliği ortaya çıksa bile, kocasından nafaka talep etmeyeceğini dahi ifade edenler bulunmaktadır. Dinkeş Mahallesi'nden Fatma bt. Hasan Beşe bunlardan biridir. Fatma, kocası Mehmed b. Halil ile melbûsâtından, altıbin akçe mehr-i mü'eccelinden ve diğer haklarından ferâgat ettiği gibi, eğer sonradan hâmileliği ortaya çıkarsa doğacak çocuğu yedi yaşına dâhil oluncaya kadar kendi malından infâk ve iksâ edip, kocasından nafaka talep etmemek şartıyla hul' olmuştur¹⁵³. Bu şekilde hul' olanlardan biri de Nehr-i Kâfir Mahallesi'nden Ümmü bt. Hasan'dır. Ümmü de kocasından ayrılma karşılığında dört bin akçe mehr-i mü'eccelinden ve diğer hukûkundan fâriğa olduğu gibi, eğer boşandıktan sonra hâmileliği ortaya çıkarsa, doğacak çocuğu dokuz yaşına dâhil oluncaya kadar kocasından nafaka talep etmemek ve kendi mâlından besleyip büyütme üzere hul' olmuştur¹⁵⁴. Topraklık Mahallesi'nden Emine bt. Süleyman'ın yaptığı da çok farklı değildir. O da muhâla'a esnasında kocası Hasan b. Ahmed'den hukûk-ı zevciyete dair hiçbir şey talep etmediği gibi "...vaz'-ı haml edinceye değin hâmil olduğum hamlim için bir akçe ve bir habbe nafaka dahî talep etmemek üzere Hasan ile hul' olub birbirimizin zimmetini ibrâ eyledik"¹⁵⁵ demiştir.

Hâmile kadınların muhâla'a yaparken doğacak çocukların nafakalarından da vazgeçebildiklerini ifade etmiştik. Nafakayı kendileri üstlenen bu kadınların çocuklarını besleyip büyütme süreleri değişkenlik göstermektedir. Ancak bir

¹⁵¹ "Hind-i hâmil zevci Zeyd ile mehri ve nafaka-i iddeti üzerine ve Zeyd'den olan hamlini vaz' eyledikten sonra üç sene temâmına dek veled-i mezbûru kendi mâlından infâk etmek üzere hul' olub Zeyd dahî kabûl eyledikten sonra Hind bir veled vaz' edüp Hind mu'sire (fakîr) olucak veled-i mezbûrun nafakasını Zeyd'den almağa kâdire olur mu? El-Cevâb: OLUR". Abdurrahim Efendi, C.1, s.267.

¹⁵² "Zeyd zevcesi Hind-i hâmil ile mehri ve hâsıl olacak veledi yedi sene temâmına dek malından infâk etmek üzere hul' olduktan sonra Hind bir veled getirirse Hind müvsire (zengin) iken yedi sene içinde veled-i mezbûr için Zeyd'den nafaka almağa kadire olur mu? El-Cevâb: OLMAZ". Abdurrahim Efendi, C.1, s.267 ; Ali Efendi, C.1, s.95.

¹⁵³ **KŞS 47** /74-1 (3 Receb 1128 / 23 Haziran 1716).

¹⁵⁴ Burada Ümmü kendi haklarından vazgeçtiği gibi kocasına yirmialtı guruş kıymetli yirmi altı vakıyye bakır evâni, ondört guruş nakd, yirmi dirhem bir sîm önkuşak, bir alaca kaftan, bir peştamal ve tor, bir sağır tencere de vermiştir. **KŞS 43** /220-3 (4 Zî'l-hicce 1119 / 26 Şubat 1708).

¹⁵⁵ **KŞS 49** /155-2 (17 Cemâziye'l-evvel 1136 / 12 Şubat 1724).

kural olmamakla birlikte, genellikle çocuklarını yedi yaşına kadar kendi mallarından besleyip büyüttükleri görülmektedir. Kemâl Garîb Mahallesi'nden Ayşe bt. Ca'fer, Mustafa b. Mahmud'dan¹⁵⁶; Kürkçü Mahallesi'nden Âlime bt. Ali, Hasan b. Abdullah'dan¹⁵⁷; Karacıgan Mahallesi'nden Fatma bt. İvaz, es-Seyyid Süleyman b. Mustafa'dan¹⁵⁸; Devle Mahallesi'nden Râhime bt. el-Hâc Ebûbekir, İsmail b. Hamza Beşe'den¹⁵⁹; Mu'în Mahallesi'nden Fâti bt. Yûsuf, İbrahim b. Ömer'den¹⁶⁰; Sinanperâkendesî Mahallesi'nden Hatun bt. Mûsâ, Süleyman b. Mevlüd'den¹⁶¹; Pîrîpâşâ Mahallesi'nden Ayşe bt. Mustafa Beg, Mustafa b. Bedel'den¹⁶²; Pîr Esed Mahallesi'nden Şerîfe Emine bt. es-Seyyid Emrullah, Ali b. Receb'den¹⁶³ muhâla'a ile boşanırlarken bütün haklarından fêrâgat ettikleri gibi hâmile oldukları çocuklarını doğurduktan sonra “*yedi yaşına dâhil oluncaya kadar*” kendi mallarından besleyip büyütme yi de kabul etmişlerdir.

C-Gayr-i Müslimler Arasında Muhâla'a

Muhâla'a, İslâm hukûkunun Müslümanlar için getirmiş olduğu evliliği sona erdirme biçimi olmasına karşılık, diğer bir çok hukûkî uygulamada olduğu gibi, Osmanlı teb'ası olan gayr-i müslim vatandaşlar arasında da görülen bir uygulamadır. Bilindiği gibi zimmî teb'a aile hukûku açısından kendi dinî cemâatlarının hukûkuna tâbidir. Buna rağmen, bazen İslâm aile hukûkunu tercih etmelerinin sebebi bu hukûkun sağlamış olduğu kolaylığın yanı sıra, Müslümanlarla birlikte yaşamının da getirmiş olduğu bir sonuçtur. Bu ise Müslüman bir toplum içerisinde yaşayan gayr-i müslimlerin o toplumun gelenek, görenek ve hukûkundan nasıl etkilendiğini göstermesi bakımından oldukça dikkat çekicidir.

Gayr-i Müslimler arasında muhâla'a uygulamalarına sık sık rastlamak mümkündür¹⁶⁴. Fakat burada dikkat edilmesi gereken husus, zimmîlerin İslâm aile hukûku ile ilgili uygulamalarında, bu hukûkun bütünüyle değil, ihtiyaç duyulduğu kadarıyla kullanılmasıdır. Meselâ herhangi bir evlilik kendi ‘*âyin-i*

¹⁵⁶ KŞS 47 /179-1 (26 Zî'l-hicce 1128 / 11 Aralık 1716).

¹⁵⁷ KŞS 47 /35-3 (9 Cemâziye'l-evel 1128 / 1 Mayıs 1716).

¹⁵⁸ KŞS 47 /245-2 (26 Rebî'ü'l-âhir 1129 / 9 Nisan 1717).

¹⁵⁹ KŞS 45 /166-2 (20 Muharrem 1127 / 26 Ocak 1715).

¹⁶⁰ KŞS 45 /41-1 (26 Receb 1126 / 7 Ağustos 1714).

¹⁶¹ KŞS 46 /148-2 (13 Cemâziye'l-âhir 1125 / 7 Temmuz 1713).

¹⁶² KŞS 46 /134-3 (30 Cemâziye'l-evvel 1125/ 24 Haziran 1713).

¹⁶³ KŞS 48 /118-4 (14 Ramazân 1130 / 11 Ağustos 1718).

¹⁶⁴ Bu konuda bkz. Madeline C. Zilfi, “Geçinemiyoruz : 18. Yüzyılda Kadınlar ve Hul”, **Modernleşmenin Eşiğinde Osmanlı Kadınları**, (Editör: Madeline C. Zilfi, Çev: Nemciye Alpay), İstanbul 2000, s.266

bâtıla”ları üzerine tesis edilmiş olabilir. Bu evlilik kurulurken İslâm hukûkunun öngördüğü mehrlere kararlaştırılmış veya kararlaştırılmamış da olabilir. Ama evliliğin sona erdirilişi tamamen İslâmî bir uygulama olan muhâla’â ile gerçekleşmektedir. Uygulama ile ilgili olarak ilginç kayıtlar bulunmaktadır.

Lârende’nin Ammihoca Mahallesi’nden olup, misâfir olarak Konya’nın Çinioğlu Mahallesi’nde bulunan Madoros veled-i Evanos, şer’î mahkemeye giderek, Topraklık Mahallesi’nde oturan karısı Maryem bt. Tîlli isimli nasrâniye huzurunda şöyle demektedir: “*Maryem benim bu ana gelince zevcem olub lâkin beynimizde hüsn-i zindegânî ve musâfât olmamağla mezbûre Maryem bana bir sim kuşak ve iki guruşluk boğaz akçesi ve bir al ve alasını (?) virüp ve oniki altun mehrinden (ferâgat) ve nafaka-i iddet-i ma’lûme ve me’ûnet-i süknâsı üzerine muhâla’â taleb itmekle ben dahi zıkr olunan mehr-i mü’ecceli ve nafaka-i iddet-i ma’lûme ve me’ûnet-i süknâsından ferâgat itmek ve teslim eylediği eşyâ üzerine muhâla’â ve kat’-ı alâka ve eşyâ-yı mezkûreyi kabz eyledim ba’de’l-yevm nefsinin dilediği kimesneye ba’de’t-temâmi’l-idde tezvîc eylesün mezbûre ile bir vecihle da’va ve nizâ’ım ve hak ve akâkam yokdur*” deyince Maryem kocasının söylediklerini tamamıyla kabul ve tasdik ederek hul’ olmuşlardır¹⁶⁵.

Bir diğer örnekte ise aslen Niğde Kazâsı’ndan olup, Konya’da İçkale Mahallesi’nde misâfir olarak bulunan Eneştâş bt. Bağdesin isimli zimmî kadın, daha önce kocası olan Nikola veled-i Baylı ile aralarında geçimsizlik olduğunu ifade ederek: “*âyin-i bâtilamız üzere beynimizde mehr-i mü’eccel tesmiyesi olmamağla nafaka-i iddet-i ma’lûmeden fâriğ ve me’ûnet-i süknâm kendi üzerime olmak üzere merkûmun firâşından ve benden tevellüd iden altı yaşında sagîre kızım Anna’yı bir sene tamamına değin kendi malımdan infâk ve iksâ idüp merkûm Nikola’dan nafaka taleb itmemek üzere beş guruş aldım ve bir sîm arakıye merkûma verüp zevciyete müte’allık âmme-i de’âvîden ibrâ itmek üzere*” hul’ olduğunu söylemektedir¹⁶⁶. Pürçüklü Mahallesi’nden Gülbahar bt. Babacan isimli Hıristiyan kadın ise kocası Begzayid veled-i Baylı huzurunda: “*âyin-i bâtilamız üzere Begzayid benim zevcim olub beynimizde hüsn-i zindegânî ve musafât olmamağla nafaka-i iddet-i ma’lûmemden fâriğ ve me’ûnet-i süknâm dahi kendi üzerime olmak üzere ve mezkûrun firâşından hâsıl ve benden mütevellid sagîr oğlum Karabîd ve sagîre kızım Selver’i târîh-i kitâbdan yedi sene temâmına değin kendi malımdan infâk ve iksâ idüp asla mezkûr Begzayid’den nafaka taleb etmemek üzere mezkûr Begzayid ile muhâla’â-i*

¹⁶⁵ KŞS 40 /62-2 (28 Şa’bân 1114 / 17 Ocak 1703)

¹⁶⁶ KŞS 47 /230-4 (28 Rebî’ü’l-evvel 1129 / 12 Mart 1717).

sahîha-i şer'îye ile muhâla'a oldum ve zevciyete müte'allik amme-i de'âvî ve mütâlebâtdan mezkûr Begzayid'in zimmetini ibrâ ve iskât eyledim"¹⁶⁷, deyince, kocası da Gülbahar Hatun'un söylediklerini kabul etmiştir. Seydîveri Mahallesi'nden Kadem bt. Murat isimli zimmiye hatun da aynı şekilde şer'î mahkemede kocası Sanân veled-i Petros nâm zimmî huzurunda: "zevcim mezbûr Sanân ile beynimizde hüsn-i zindegânî ve musâfât olmamağıla nafaka-i iddetimden ve me'ûnet-i süknâmdan ve zevciyete müte'allika cemî' da'vâmdan fâriğa oldum ol dahî beni boşayub kat'-ı alâka eyledi min ba'd hak ve alâkam kalmadı" demektedir¹⁶⁸.

D-Köleler Arasında Muhâla'a

İslâm hukûkunda köleler de hürler gibi evlenme hakkına sâhiptirler. Bu haktan mahrum edilmeleri hoş karşılanmamıştır. Kur'ân-ı Kerîm'de "içinizden bekarları, kölelerinizden ve câriyelerinizden iyi olanları evlendirin"¹⁶⁹ buyrulmaktadır. Ayrıca hür kimselerin de köle ve câriyelerle evlenmeleri teşvik edilmiştir¹⁷⁰. Köleler ise ancak sâhiblerinin rızası ile evlenebilmekte¹⁷¹, efendi rızası olmadan gerçekleştirilen nikâh akitleri geçerli olmamaktadır¹⁷². Bununla beraber bir efendi kendi kölesini rızası olmadan zorla evlendirebilir¹⁷³. Bir köle, Hanefîlere göre iki kadınla evlenebilirken¹⁷⁴, Mâlikîlere göre dört kadına kadar nikâhlayabilmektedir¹⁷⁵.

Köleler evlenebilmek için efendilerinin rızasına ihtiyaç duyarken, boşama konusunda tam ehliyetlidirler. Bir köle karısını boşayabilmek için efendisinin rızasına muhtaç değildir. Fakat köleler, hürlerden farklı olarak karısını iki talâkla boşayabilir, üçüncü bir talâk hakları yoktur. Çünkü talâkın adedi hürlerde üç, kölelerde ise ikidir¹⁷⁶. Boşanmada kocanın statüsüne mi, yoksa kadının statüsüne mi dikkat edileceği hususunda mezhepler arasında farklı görüşler bulunmaktadır. Meselâ Mâlikî, Şafîî ve Hanbelîlere göre erkeğin, Hanefîlere göre ise kadının câriye veya hür oluşu göz önünde tutulmalıdır¹⁷⁷.

¹⁶⁷ KŞS 44 /83-3 (28 Rebi'ü'l-evvel 1122 / 27 Mayıs 1710).

¹⁶⁸ KŞS 10 /43-3 (2 Şa'bân 1070 / 13 Nisan 1660).

¹⁶⁹ Kur'ân-ı Kerîm, Nur: 32.

¹⁷⁰ Kur'ân-ı Kerîm, Bakara: 221.

¹⁷¹ Bilmen, II, s.65; Cin, Evlenme, s.70; Halil Cin-Ahmet Akgündüz, Türk Hukûk Tarihi, C.2, Konya 1989, s.65; Joseph Schacht, "Nikâh", İslam Ansiklopedisi, IX, s.260.

¹⁷² Bu konuda geniş bilgi ve fetvalar için bkz. Abdurrahim Efendi, I, s.159.

¹⁷³ Bilmen, II, s.66; Cin, Evlenme, s.87.

¹⁷⁴ Bilmen, I, s.233.

¹⁷⁵ Schacht, "Nikâh", s.260.

¹⁷⁶ Bilmen, II, s.111; Cin, Evlenme, s.115; Schacht, "Talâk", s.686.

¹⁷⁷ Muhammed Hamidullah - M. Akif Aydın, "Köle", Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi Tanıtım Fasikülü, İstanbul 1986, s.128 ; Schacht, "Talâk", s.687.

Sicillerde yer alan örneklerden açıkça görüldüğü üzere, Osmanlı toplumunda köleler de hür insanlar gibi, yukarıda anlatılan hukûkî çerçevede içerisinde evlenip-boşanmışlardır. Bazı örneklerde erkek köleler talâk haklarını kullanarak, evliliklerini sona erdirirken¹⁷⁸, bazı örneklerde ise kölelerle evli olan hür ya da câriye kadınlar muhâla'a yoluyla evlilik bağından kurtulmaya çalışmaktadırlar.

Konya'nın Şerefşirin Mahallesi'nden Cennet bt. Ali isimli hür kadın, Yusuf b. Abdullah adındaki köle kocasının sahibi ve vekîli olan Mehmed Ağa b. Ali üzerine dava açıp, Yusuf ile aralarında geçimsizlik olduğundan dörtbin akçe mehrinden ve nafakasından ferâgat ederek ayrılmak istediğini bildirmiş ve karşı tarafın kabulü ile muhâla'a gerçekleşmiştir¹⁷⁹. Yine Konya'nın Poladlar Mahallesi'nden Fatma bt. Sefer adındaki hür kadın, kocası el-Hâc Mehmed b. Tanrıvermiş'in kölesi Hasan b. Abdullah ile aralarında geçimsizlik olduğundan mehrinden ve nafakasından ferâgat ederek hul' olmuştur¹⁸⁰.

Bu konuda ilginç bir örnek de Çavuş Mahallesi'nden Ayşe bt. Receb isimli hür kadının davasıdır. Ayşe, Seydişehir Kazâsı'na tâbi Kilise-i Kebîr köyünden Ahmed Beg İbn Abdî'yi dava ederek, Ahmed ile kardeşi Mehmed'in kölesi İvaz b. Abdullah'ın kocası olduğunu, kendisini talâk ile boşadığını ve kocasının zimmetinde onbeşbin akçe mehr-i mü'eccel, bir sîm kuşak, bir çift bilezik, iki kaftan, bir döşek, bir minder, iki yasdık ve bir kilimi kaldığını iddia ederek, bunların alıverilmesini, ayrıca İvaz'dan doğan küçük kızı Fatma'ya da nafaka bağlanmasını talep etmektedir. Ahmed Beg ise ayrılımlarının talâk ile değil, beş ay önce Ayşe'nin, kocası İvaz'ın zimmetinde olan zevciyete ait haklarından vazgeçmesi karşılığında, muhâla'a ile gerçekleştiğini söylemektedir. Beş ay önce başlayan bu anlaşmazlık, daha önce Konya valisi tarafından görevlendirilen mübaşirin de katılımıyla Seydişehir kadısı huzurunda görülmüş ve muhâla'a olduğu tescil edilerek, hüccet verilmesine rağmen, ikna olmayan Ayşe tarafından Konya mahkemesine taşınmıştır. Burada yapılan muhâkemede de Ayşe iddialarını tekrarlamış, ancak şahitler ve eldeki hüccet gereğince ayrılımlarının talâk değil, muhâla'a olduğuna karar verilip, Ayşe davadan men edilmiştir¹⁸¹.

¹⁷⁸ Konya'nın Sahra Nahiyesi'nin Kavaklı köyünden el-Hâc Hüseyin Beşe'nin kölesi Yusuf b. Abdullah, karısı Bahar bt. Sefer'i aralarında geçimsizlik olduğu için talâk-ı selâse ile (üç talâkla) boşuyor ve iddeti sonunda nefisini dilediği kimseye nikâhlayabileceğini belirtiyor. **KŞS 26** /145-2 (9 Safer 1093 / 17 Şubat 1682).

¹⁷⁹ **KŞS 31** /21-1 (9 Cemâziye'l-âhir 1097 / 3 Mayıs 1686).

¹⁸⁰ **KŞS 29** /33-2 (28 Zî'l-ka'de 1096 / 27 Ekim 1685).

¹⁸¹ **KŞS 47** /229-2 (16 Rebî'ü'l-evvel 1129 / 28 Şubat 1717).

E-Muhâla'aya Zorlama İddi'âsı

Eşlerini boşamanın kendilerine getireceği ağır maddî yükten kurtulmak isteyen bazı erkeklerin talâkla boşamak yerine, karılarını muhâla'a yapmaya zorladıkları, hatta bu zorlamanın bazen dövme kadar vardığı görülmektedir. Bu zorlama karşısında kadın, muhâla'ayı kabul etmekte, ancak zorlama ile kabul ettiği için de sonradan mahkemeye başvurarak, muhâla'anın zorlama ile olduğunu, kocasından alması gereken haklarının alıverilmesini istemektedir. Bu durumda kadından, kocasının kendisini zorladığını ve hul'u zorlama sonucu kabul ettiğine dair belge ve şahit istenmektedir. Kadınlar, bu iddialarını genellikle ispatlayamamaktadırlar. Çünkü ev içerisinde meydana gelen olayları ve kocası ile arasında geçen konuşmaları şahitlerle ispatlamak mümkün olmamaktadır. Ancak sonuçta kocadan karısını zorlamadığına ve muhâla'ayı zorla kabul ettirmediğine dair yemîn etmesi istenmektedir. Bu durumda olan kocalar çoğu kez yemîn etmekte ve karılarını davalarından men ettirmektedirler.

Sakahane Mahallesi'nden Fatma bt. Abdullah, kocasının zorlamasıyla muhâla'a yaptığını iddia edenlerden birisidir. Fatma, muhâla'a ile boşanmış olduğu kocası es-Seyyid Mehmed Çelebi İbn el-Hâc Mahmûd'u dava ederek: *“Mehmed Çelebi ile beynimizde hüsn-i zindegâni olmamağla târîh-i kitâbdan beş gün mukaddem zimmetinde olan dörtbin akçe mehr-i mü'ecclimden ve nafaka-i iddetimden ve me'ûnet-i süknâm kendi üzerime olmak üzere muhâla'a olmuşidim lâkin hîn-i muhâla'ada Mehmed Çelebi ikrâh-ı mu'teber ile kerh etmeğın hul' oldum zimmetinde olan dörtbin akçe mehr-i mü'ecclimi talep iderim Mehmed Çelebi'den sual olunsun”* deyince Mehmed Çelebi cevabında Fatma Hatun'un söylediği gibi hul' olduklarını kabul, lâkin zorladığını inkâr etmiştir. Fatma'dan zorlandığına dair şahit istenmiş, ancak şahit gösterememiştir. Bunun üzerine Mehmed Çelebi'den karısını hul' olması konusunda zorlamadığına yemîn etmesi istenmiş, o da yemîn edince, Fatma davadan men edilmiştir¹⁸².

Bazı hallerde zorlama, şiddet noktasına varmakta ve kocalar karılarını döverek, muhâla'aya zorlamaktadırlar. Hocahabîb Mahallesi'nden Fatma bt. Yusuf bu sebeple kocası Ahmed b. Mehmed'i dava edip: *“Bir gün mukaddem Ahmed dörtbin akçe mehr-i mü'eccl ve nafaka-i iddet ve me'ûnet-i süknâmdan fâriğa ol deyu beni darb-ı şedîd ile darb ederek cebren ve kerhen hul' eyledi sual olunup zikr olunan dörtbin akçe mehr-i mü'eccl ve nafaka-i iddet ve me'ûnet-i süknâm alıverilmesi matlûbumdur”* demiş, kocası Ahmed ise cevabında *“Fâtıma benden izinsiz babam evine giderim deyu gidüp ve benim*

¹⁸² KŞS 44 /102-3 (20 Rebî'ü'l-âhir 1122 / 18 Haziran 1710).

firâşımдан dahî firâr itmekle darb eyledim” diyerek, karısını dövdüğünü kabul, lâkin zorlama ile hul’ eylediğini inkar etmiştir. Fatma’dan iddialarını ispatlayacak şahit istenmiş, fakat şahit gösteremediği için davadan men edilmiştir¹⁸³. Benzeri bir örnek de Südcü Sokağı Mahallesi’nden Ayşe bt. Halil’in kocası Mehmed b. Nebi ile olan davasıdır. Kocasının kendisine dâima cevır ve eziyet üzere olduğundan başka on yedi gün önce muhâla’a olmak üzere kendisini darb ve ikrâh edip, ağzından ve burnundan kan geldiğini söyleyen Ayşe, bu sebeple bedel-i hul’ olmak üzere bir kile buğday, bir köhne kilim, bir köhne kalice, bir vakıyye yağ, bir kalice yastık alıp zorlama ile hul’u kabul ettiğini, mehrinin ise miktarının belli olmamasından dolayı mehr-i mislini talep etmiştir. Kocası Mehmed ise cevabında karısının sekizbin akçe mehrinin olduğunu, daha önceden ikibin akçesini diğer zevcesi Şeker Hatun’a, ikibin akçesini bir adet dana karşılığında kendisine hibe ettiğini, geri kalan dörtbin akçe ve diğer haklarından da ferâgat ederek, kendi rızasıyla hul’ olduğunu söylemiştir. Mehmed’den söylediklerini ispatlaması için şahit istenmiş ve şahitlerin şehâdetiyle Ayşe davadan men edilmiştir¹⁸⁴.

Kurb-ı Cedîd Mahallesi’nden Alime bt. İbrahim¹⁸⁵, İbnşahin Mahallesi’nden Şerife bt. el-Hâc Hüseyin¹⁸⁶, Tarhane Mahallesi’nden Fatma bt. İvaz¹⁸⁷ ve Eflatun Mahallesi’nden Gülsüm bt. Osman¹⁸⁸ da iddialarını ispatlayamayanlar arasındadır.

Yukarıdaki örneklerde olduğu gibi muhâla’aya zorlandığını iddia edip, ancak mahkemede ispat edemeyen bazı kadınlar, bir süre sonra, davalarını bir şekilde tekrar gündeme getirmektedirler. Bir davayı tekrar gündeme getirmenin yolları ise bellidir. Ya bir başka mahkemenin kadısına veya paşa kapısına gidilecektir. Buralardan da istenilen sonuç elde edilemezse gidilebilecek son merci padişah huzurudur. Kurb-ı Cedîd Mahallesi’nden Fatma bt. Abdülkerim de bu yolu seçmiştir. Fatma Hatun, on dört sene önce muhâla’a yapmış olduğu eski kocası Mustafa b. Süleyman ile ilgili davası hakkında padişah’tan ferman

¹⁸³ **KŞS 47 /7-3** (14 Cemâziye’l-evvel 1128 / 6 Mayıs 1716).

¹⁸⁴ **KŞS 40 /73-2** (14 Ramazân 1114 / 1 Şubat 1703).

¹⁸⁵ **KŞS 44 /80-3** (26 Rebî’ü’l-evvel 1122 / 25 Mayıs 1710).

¹⁸⁶ Şerife Hatun muhâla’a ile ayrıldığı kocası Piresed Mahallesi’nden Ali b. Receb’i dava ederek kendisini darb-ı şedîd ile darb ve kerh eylediğini, bu sebeple altıbin akçe mehrinden ve diğer hükûkundan ferâgat ederek hul’u kabul ettiğini ileri sürmüştü, ancak bunu ispatlayamamıştır. **KŞS 48 /22-2** (20 Rebî’ü’l-âhir 1130 / 23 Mart 1718).

¹⁸⁷ **KŞS 47 /233-4** (2 Rebî’ü’l-âhir 1129 / 16 Mart 1717).

¹⁸⁸ Gülsüm Hatun da kocası Muhammed b. Ahmed’in kendisini zorla hul’a razı ettiğini ifade ederek dörtbin akçe mehrinin aliverilmesini istemiş, fakat zorlamayı ispatlayamamıştır. **KŞS 45 /216-1** (24 Rebî’ü’l-evvel 1127 / 30 Mart 1715).

arak, davanın yeniden görülmesini sağlamıştır. İfadesinde kocası Mustafa'nın, mehr-i mu'acceline dahil olan bir çift altın bilezik, bir taraklı kaftan, bir alaca zibun, bir frengi arakıye, bir kırk kalem peştamal, bir yorgan, bir gömlek, bir don ve kırk gurusunu aldığını ve onbin akçe mehr-i mü'accel, nafaka-i iddet ve me'ûnet-i süknâdan fâriğa olup "*benim ile muhâla'a ol*" diye kendisini darb-ı şedid ile darb edip zorladığını, bu sebeple de muhâla'ayı kabul ettiğini, elinde olan fermana nazar edilip, mehr-i mu'accel ve mü'accelinin alıverilmesini istemiştir. Mustafa ise Fatma'nın kendi rızâsıyla hul'u istediğini ve birbirilerinin zimmetini ibrâ ettiklerini, o tarihte Konya nâibi olan es-Seyyid Mehmed Efendi huzurunda hüccet olunduğunu ifade ederek, zorlamayı kabul etmemiştir. Fatma'dan zorlamaya dâir şâhit istenmiş, fakat şâhit gösterememiştir. Mustafa'ya da darb-ı şedid etmediğine dair yemîn teklif olunmuş, o da diğer örneklerde olduğu gibi yemîn etmiştir. Bunun üzerine Fatma davadan men olunmuştur¹⁸⁹.

F-Talâk - Muhâla'a Anlaşmazlığı

Bazen kadınlar, muhâla'a yaptıkları halde aradan bir süre geçtikten sonra muhâla'a bedeli olarak vazgeçtikleri, özellikle maddî kayıplarının peşine düşmektedirler. Bunlar mahkemeye müracaat ederek, kocalarının kendilerini muhâla'a ile değil, talâk-ı selâse ile boşadığını ileri sürmekte ve talâkın sonucu olarak almaları gerektiği halde alamadıkları mehr-i mü'accel ile diğer haklarının alıverilmesini talep etmektedirler. Konu ile ilgili belgelerden de anlaşılacağı üzere, bu tür iddialarda bulunan kadınların asıl gayesi, boşanmanın ne şekilde olduğundan ziyade, kendisinin maddî olarak zararını asgariye indirebilmek, hatta mümkün olur ise, boşandıktan sonra geçecek süre içinde kendi nafakasını sağlayabilecek maddî bir kazanç elde edebilmektir. Kocasından ayrılınca hayat mücadelesinde yalnız kalan bir kadının, şayet geçimini temin edebileceği başka gelir kaynakları da yok ise bu tür hukûkî zorlamalarda bulunmasını yadırgamamak gerekir.

Maksat ve hedefi ne olursa olsun eşinden ayrılma şeklinin muhâla'a değil, talâk olduğunu ileri süren bir kadın, şüphesiz bu iddiasını şâhitlerle ispatlamak zorundadır. İddiasını ispatlayamadığı sürece ayrıldığı kocasından herhangi bir hak talebinde bulunması hukûken mümkün olmayacaktır.

Aşağıdaki örnekler bu tür mücadeleye giren kadınların çoğu kez, belki de tamamında, davalarını kaybettiklerini ve herhangi bir maddî kazanç elde edemediklerini göstermektedir.

¹⁸⁹ KŞS 48 /20-2 (18 Rebi'ü'l-âhir 1130 / 21 Mart 1718).

Öylebanladı Mahallesi'nden Havvâ bt. Hazma, kocası Süleymân b. Mehmed'in üç gün önce kendisini tatlık etmekle zimmetinde olan altmışikibin akçe mehr-i mü'eccelinin ve diğer haklarının aliverilmesini istemiştir. Süleymân ise eski karısını yalanlayarak, Havvâ'nın mehr-i mü'eccelinin altmışikibin akçe olduğunu, lâkin leyle-i zifâfda dörtbinden geri kalanını kendisine hibe edip, üç gün önce de dörtbin akçe mehr-i mü'ecceli karşılığında onaltı guruş bir zolota verdiğini, karısında olan eşyâdan bir bez sofrâ, üç sahn, bir yorgan ve bir Mısır çarşafını da almaktan vazgeçtiğini, buna karşılık karısının da diğer haklarından ferâgat ederek hul' olduklarını söylemiştir. Şâhitlerin Süleymân lehinde şehâdette bulunmaları üzerine Havvâ davadan men edilmiştir¹⁹⁰.

Şeyhâlimân Mahallesi'nden Sâliha bt. Ramazân da Sadırlar Mahallesi'nden Hasan Beşe İbn Hüseyin'in bir sene önce sefer-i hümâyûna giderken kendisini tatlık ettiğini ve kırkbin akçe mehri mü'eccel, bir sim kemer kuşak, bir kumaş kaftan, bir frengi kumaş zıbun, bir frengi kumaş takye, bir döşek, bir yorgan ve bir yasdığının aliverilmesini istemektedir. Ancak Hasan Beşe, savaşa gitmeden önce Sâliha ile kırkbin akçe mehri mü'ecceli ve diğer hukûku karşılığında hul' olduklarını şâhitlerle ispatlayarak, davayı kazanmıştır¹⁹¹.

Türbe-i Celâliye Mahallesi'nden Alime bt. Ahmed Beşe, kocası Muhtafa b. Nebi'nin bir sene önce kendini tatlık etmekle altıbin akçe mehr-i mü'eccelini¹⁹²; Nazlı bt. Mustafa, kocası Ahmed b. Mehmed'in kendisini tatlık eylemekle ikibin akçe mehr-i mü'eccelini¹⁹³; Fakihdede Mahallesi'nden Hatice bt. Abdullah, kocası Mehmed b. Abdi'nin beş ay önce kendisini talâk-ı bâin ile tatlık edip dörtbin akçe mehr-i mü'eccelini ve diğer hakları ile dört yasdık, bir sahn, bir palas, bir velense, bir çıkırık, bir sim kuşak, bir tek küpe, üç peşkir ve bir minderini¹⁹⁴; Sahibatâ Mahallesi'nden Kerime bt. Hasan, kocası Ebubekir Beşe İbn Karakaş'ın kendisini tatlık etmekle dörtbin akçe mehr-i mü'eccelini ve diğer haklarını¹⁹⁵; Fakihdede Mahallesi'nden Fatma bt. Halil, kocası Hüseyin b. Nebi'nin kendisini dört ay önce tatlık ettiğini ve dörtbin akçelik mehrini¹⁹⁶; Çavuş Mahallesi'nden Selîmşâh bt. Mustafâ, kocası Süleymân b. Receb'in bir sene önce kendisini tatlık etmekle dörtbin akçe mehr-i mü'eccel ve diğer

¹⁹⁰ KŞS 47 /153-2 (20 Zî'l-ka'de 1128 / 5 Kasım 1716).

¹⁹¹ KŞS 47 /177-1 (12 Muharrem 1129 / 27 Aralık 1716).

¹⁹² KŞS 42 /83-1 (26 Şa'bân 1118 / 3 Aralık 1706).

¹⁹³ KŞS 10 /172-3 (12 Rebî'ü'l-evvel 1071 / 15 Kasım 1660).

¹⁹⁴ KŞS 42 /132-1 (7 Zî'l-ka'de 1118 / 10 Şubat 1707).

¹⁹⁵ KŞS 45 /150-3 (3 Muharrem 1127 / 9 Ocak 1715).

¹⁹⁶ KŞS 49 /92-2 (20 Safer 1136 / 19 Kasım 1723).

haklarını¹⁹⁷; Türbe-i Celâliye Mahallesi'nden Aynî bt. Mustafa, kocası Mehmed b. Ali'nin kendisini tatlık ettiğini dörtbin akçelik mehr-i mü'ecceli ve on guruş kıymetli bir kebir leğen, bir el leğeni, bir ıbrık, bir çatki, beş peşkir, beş makrame, bir peştamal ve altı guruş alacağını¹⁹⁸; Şeyh Sadreddîn Mahallesi'nden Fatma bt. Satı, kocası Mehmed b. Adil'in kendisini tatlık etmekle zimmetinde olan yirmibirbin akçe mehr-i mü'eccel, bir sîm kuşak, bir bıçak ucu, bir alaca kaftan ve iki zibununu¹⁹⁹ talep etmişlerdir. Ancak kocaların, talâkla değil, karılarının talep ettikleri haklarından vazgeçmeleri karşılığında muhâla'a ile boşadıklarını, şahitlerle ispatlamaları üzerine, adı geçen kadınların tamamı davalarından men edilmişlerdir.

Evliliğin sona ermesinden kısa bir süre sonra, yukarıdaki örneklerde görüldüğü üzere, talâk iddiasıyla mahkemeye müracaat eden kadınlar olduğu gibi, oldukça uzun bir süre geçtikten sonra aynı iddia ile dava açan kadınlar da vardır. Fakihdede Mahallesi'nden Hatice bt. Abdulkâdir, eski kocası Osman b. Hasan'ın kendisini altı sene önce tatlık etmekle zimmetinde olan kırkbin akçe mehr-i mü'eccelinin²⁰⁰ ve Şeyhâlimân Mahallesi'nden Havvâ bt. Mehmed, eski kocası Mehmed b. Ali'nin kendisini on iki sene önce tatlık etmekle zimmetinde kalan dörtbin akçe mehr-i mü'eccel, bir yorgan, bir döşek, bir alaca zibun, bir tor, bir peştamal ve bir yasdığının²⁰¹ alıverilmesini talep etmektedirler. Ancak kocalarının talâkı inkar ederek, muhâla'a ile boşadıklarını şahitlerle ispatlamaları üzerine, bu kadınlar da davalarını kaybetmişlerdir.

Ladik köyünden Fatma bt. Muharrem ise aradan yirmi sene geçtikten sonra eski kocası Hüseyin b. Süleyman'ı dava ederek, Hüseyin'in kendisini tatlık etmesinden dolayı zimmetinde olan üçbin akçe mehrinin alıverilmesini istemektedir. Ancak Hüseyin cevabında "*Fâtıma benim zevcem olup mehr-i mü'eccelinden fâriğa olmak üzere tarih-i kitabdan yirmi sene mukaddem hul' eyledim yirmi senedir bilâ özr-i şer'i sükût eylemiştir*" diyerek eski karısının söylediklerini kabul etmemiştir. Fatma ise aradan geçen yirmi sene zarfında özürsüz olarak herhangi bir şekilde dava etmediğini kabul etmekle davadan men edilmiştir²⁰².

¹⁹⁷ KŞS 47 /219-4 (12 Rebî'ü'l-evvel 1129 / 24 Şubat 1717).

¹⁹⁸ KŞS 49 /122-2 (28 Rebî'ü'l-evvel 1136 / 26 Aralık 1723).

¹⁹⁹ KŞS 47 /103-1 (19 Şa'bân 1128 / 8 Ağustos 1716).

²⁰⁰ KŞS 48 /135-2 (22 Şevvâl 1130 / 18 Eylül 1718).

²⁰¹ KŞS 48 /201-1 (23 Safer 1131 / 15 Ocak 1719).

²⁰² KŞS 45 /158-1 (11 Muharrem 1127 / 17 Ocak 1715).

Aradan bir süre geçtikten ve eski kocası öldükten sonra, mirasçıları dava ederek, kocasının kendisini talâkla boşadığını ileri sürüp, mirastan mehr, hisse ve bazı mallar isteyenlere de rastlanılmaktadır. Bunların da talep ettiklerini alabilmeleri için kocalarının kendilerini talâkla boşadığını ispatlamaları gerekmektedir. Sarıyakub Mahallesi'nden Âbide bt. İbrahim, eski kocasının oğlu Mehmed b. İbrahim'i dava ederek, Mehmed'in babası İbrahim'in daha önce kocası olup, ölümünden birbuçuk sene önce kendisini tatlık etmekle zimmetinde kalmış olan sekizbin akçe mehr-i mü'eccelinin terekesinden alıverilmesini istemektedir. Mehmed ise babasının Âbide Hatun'u tatlık etmediğini, Âbide Hatun'un haklarından ve mehrinden ferâgat ederek babası ile hul' olduğunu ispatlamıştır²⁰³.

Fakihdede Mahallesi'nden Merdîn bt. Durmuş ise eski kocasının varislerinden ve oğullarından Ali b. Halil'i dava ederek, ölen kocası Halil'in kendisini tatlık ettiğini bu sebeple zimmetinde olan sekizbin akçe mehr-i mü'eccel ve bir inek bahasından hakkının Halil'in terekesinden alıverilmesini istemektedir. Ali ise babası ile Merdîn'in muhâla'a yaptıklarını söyleyip, inek bahasından olan beş guruşu da inkar edince, aralarında anlaşmazlık ortaya çıkmış, bunun üzerine araya giren barıştırmacılar vasıtasıyla Merdîn, Ali'den bir zolota alıp anlaşmışlardır²⁰⁴.

IV-MUHÂLA'A SONRASI KOCANIN ZEVCİYET MU'ÂMELESİ TALEBİ

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü gibi, ayrılma sonrasında mahkemeye müracaat edenler, belirtilen sebeplerden dolayı genellikle kadınlar olmaktadır. Ancak bazı hallerde kocaların da karılarını dava ettikleri görülmektedir. Burada erkekler tarafından mahkemeye yapılan müracaatlarda öne çıkan iddia daha çok karılarının kadınlık vazifesinden kaçtığı iddiasıdır. Kayıtlardan anlaşıldığına göre bazı kocalar, eşlerinden ayrıldıkları halde, onlardan ayrılmamış gibi zevciyet mu'âmesi beklemekte ve doğal olarak bundan kaçınan karılarının mahkeme yoluyla bu vazifelerini yapmalarının sağlanmasını istemektedirler. Mahkemede kadınların daha önce kocalarından hul' olduklarını ispatlamalarıyla dava erkekler aleyhine sonuçlanmaktadır.

Konya hisârında sâkin Mehmed b. İbrahim bu istekle mahkemeye müracaat ederek, karısı Alime bt. Mehmed için "*Âlime benim zevcem olup zevciyet mu'âmesinden imtinâ ider su'âl olunsun*" deyince Alime, Mehmed'in

²⁰³ KŞS 49 /142-4 (29 Rebî'ü'l-âhir 1136 / 26 Ocak 1724).

²⁰⁴ KŞS 42 / 152-1 (25 Zî'l-ka'de 1118 / 28 Şubat 1707).

kendi kocası olduğunu, fakat sekiz ay önce on guruş nakit, bir çift altun küpe ve bir kumaş kaftan verip hul' olduklarını söylemiştir. Fakat Mehmed hul'u yalanlayınca, Alime sözlerini şahitlerle ispatlamış ve Mehmed zevciyet mu'âmesi talebinden men edilmiştir²⁰⁵.

Aksinle Mahallesi'nden Abdullah b. Mehmed de karısı Emine bt. Yusuf'u mahkemeye vererek, onun kadınlık görevlerini yerine getirmesi için tenbih edilmesini isteyenlerdendir. Abdullah, "*zevcem Emine bir aydan beri benim ile zevciyet mu'âmesinden ibâ ider su'âl olunsun*" deyince Emine bir ay önce kocası ile hul' olduğunu şahitlerle ispatlayarak, kocasının red edilmesini sağlamıştır²⁰⁶.

Kemâlgarîb Mahallesi'nden Ayşe bt. Abdullah, kocası İsmail b. Musa ile²⁰⁷; Karaciğân Mahallesi'nden Zülfî bt. Halil, kocası Ali b. İbrahim ile²⁰⁸; Poladlar Mahallesi'nden Ayşe bt. Bekir de kocası Herdemşe b. Mehmed ile muhâla'a yaptıkları halde zevciyet muâmesi talebiyle karşılaşmışlardır²⁰⁹. Yine bu üç kadın da kocaları ile muhâla'a yaptıklarını ispatlayarak, onları bu isteklerinden men ettirmeyi başarmışlardır.

V-KADININ İDDET BEKLEMESİ VE YENİDEN EVLENMESİ

İddet, evliliğin ölüm, talâk, muhâla'a veya fesih sebeplerinden biriyle sona ermesi halinde kadının yeniden evlenebilmek için beklemeye mecbur olduğu süredir. Bütün hukûk sistemlerinde olduğu gibi, İslâm hukûku da doğacak çocukların nesebini tespit vs. için evliliğin bahsedilen sebeplerden biriyle sona ermesi halinde, kadına belirli bir süre bekleme mecburiyeti getirmiştir. Bu süre, evlilik ölümle sona ermişse hür kadınlarda dört ay on gün, câriyelerde ise bunun yarısı olan iki ay beş gündür. Evlilik talâkla sona ermişse, yeni bir evlilik yapabilmek için hür kadın Hanefilerle Hanbelilere göre üç hayz; Şâfi'ilerle Mâlikîlere göre ise üç temizlik süresi, câriye ise iki hayz dönemi beklemek zorundadır²¹⁰. İster hür, ister câriye olsun, kocasından boşanan bir kadının, belirtilen süre tamamlanmadan yeniden evlenebilmesi mümkün değildir.

²⁰⁵ KŞS 46 /246-3 (18 Şevvâl 1125 / 7 Kasım 1713).

²⁰⁶ KŞS 44 /58-2 (5 Rebî'ü'l-evvel 1122 / 4 Mayıs 1710).

²⁰⁷ KŞS 49 /81-2 (8 Safer 1136 / 7 Kasım 1723).

²⁰⁸ KŞS 48 /214-4 (17 Rebî'ü'l-evvel 1131 / 7 Şubat 1719).

²⁰⁹ KŞS 40 /132-1 (13 Zî'lka'de 1114 / 31 Mart 1703).

²¹⁰ Cin, **Boşanma**, s.111-113 ; Cin, **Evlenme**, s.119-121 ; H.İbrahim Acar, "İddet", **TDV İslam Ansiklopedisi**, C.21, İstanbul 2000, s.466-471.

Muhâla'a ile evliliğin sona ermesi de bir çeşit boşanma olduğundan, muhâla'a ile ayrılan bir kadın, tekrar evlenebilmek için, talâkta olduğu gibi iddet beklemek mecburiyetindedir. Yukarıda ifade edildiği gibi bu süre hür kadınlarda üç hayz/üç temizlik süresidir. Kadın üç defa adet görüp, temizlendikten sonra bir başkası ile nikâhlanmasında herhangi bir engel kalmamaktadır.

Sicil kayıtlarında, eşler muhâla'a ile boşandıktan sonra durumu tescil ettirirken bilhassa erkek tarafından, boşanmış olduğu karısının iddet süresi bittikten sonra dilediği kimse ile evlenebileceği belirtilmektedir. Pîrîpâşâ Mahallesi'nden Abdurrahman b. İsmail karısı Kadem bt. Mehmed ile²¹¹; Türbe-i Celâliye Mahallesi'nden Mîrzâ ibn Abdullah karısı Neslî bt. Mehmed ile²¹²; Sahibata Mahallesi'nden Veysel b. Abdülkerim karısı Fatma bt. Mehmed ile²¹³; Gökteş Mahallesi'nden Mustafa b. Nurullah, karısı Fatma bt. Osman ile²¹⁴; Biremânî Mahallesi'nden Türkmenoğlu demekle ma'rûf Hasan b. Ahmed, karısı Cennet bt. Nefs ile²¹⁵; Alacamescid Mahallesi'nden Ahmed b. Ali, karısı Ayşe bt. Mehmed ile²¹⁶; Topraklık Mahallesi'nden Mehmed b. İbrahim karısı Râbiş bt. İbrahim ile²¹⁷ aralarında geçimsizlik olduğundan muhâla'a ile boşandıklarını ve burada isimleri geçen kadınların iddetini tamamlandıktan sonra diledikleri kimselerle evlenebileceklerini söylemektedirler.

İddetini tamamlayan kadınlar, ayrılmış oldukları eski kocaları ile ya da bir başkası ile yeniden evlenebilmektedir. Sicillerde kadınların muhâla'a ile ayrıldıkları kocaları ile tekrar evlendikleri sıkça görülen bir husustur²¹⁸. Ayrılmış olduğu kocası ile tekrar evlenmek isteyen kadın, iddetnin sonunda kadiya müracaat ederek, eski kocası ile tekrar evleneceklerini, ancak kocasının ayrılma anında talâk-ı selâseyi zikr eylemediğine yemîn etmesini istemekte, eğer kocası talâk-ı selâseyi zikr etmediğine yemîn ederse nikâh gerçekleşmektedir.

Bayburt Kazâsı'na tâbi' Sivrice köyünden Sâime bt. Rıdvân kocası Abdülfettâh b. Nûrullah ile dört ay önce muhâla'a yaptıklarını, ancak şimdi birbirilerine mürâca'at ve tecdîd-i nikâh murâd ettiklerini, lâkin fetvâ-yı şerîfe

²¹¹ KŞS 10 /78-1 (22 Ramazân 1070 / 1 Haziran 1660)

²¹² KŞS 10 /219-3 (13 Cemâziye'l-âhir 1071 / 13 Şubat 1661).

²¹³ KŞS 39 /216-3 (7 Şevvâl 1123 / 18 Kasım 1711).

²¹⁴ KŞS 40 /225-2 (25 Safer 1115 / 10 Temmuz 1703).

²¹⁵ KŞS 40 /233-1 (5 Rebî'ü'l-evvel 1115 / 19 Temmuz 1703).

²¹⁶ KŞS 42 /148-3 (26 Zî'l-ka'de 1118 / 1 Mart 1707).

²¹⁷ KŞS 46 /118-2 (17 Cemâziye'l-evvel 1125 / 11 Haziran 1713).

²¹⁸ Muhâla'a ile ayrıldığı eşiyile tekrar evlenebilme hükmü hakkında bkz. Ali Efendi, C.1, s.99. "Hind-i hürre zevci Zeyd ile iki def'a hul' olduktan sonra Zeyd Hind'i rızâsıyla tezevvük etmek câiz olur mu? El-cevâb: OLUR".

gereğince kocasının o mahalde talâk-ı selâseyi zikr etmediğine ihtiyâten yemîn teklîf olunmasını istemekte, kocası Abdülfettah da yemîn etmektedir²¹⁹.

Ayrılmış olduğu eski kocası ile yeniden evlenirken evlenmelerine bir mani olmadığına dair fetva alarak, bu fetva gereğince yeni bir mehir tesbiti ile evlenenlere de rastlanılmaktadır. Beghekîm Mahallesi'nden Halime bt. Abdurrahman, daha önce muhâla'a yaptığı Arzumân b. Sefer ile altıbin akçe mehr-i mü'eccel ve mu'accel ile nefsinin elindeki fetvâ gereğince yeniden Arzumân'a tevzîc eylediğini söylemiş, Arzumân da Halime'nin söylediklerini tasdik ettiği için Müslümanlar huzurunda nikâhları yenilenmiştir²²⁰.

Birçok kayıta tecdîd-i nikâh için kadınlar mahkemeye müracaat ederken, bazen eşler arasında yeniden nikâhlanma konusu ile ilgili anlaşmazlıklar çıktığı da görülmektedir. “*Yeniden evleniriz*” diyerek kendilerini bir şekilde kocalarına boşatan kadınlar, iddetleri sona erdiğinde, kocalarının nikâhı yenileme isteklerine olumsuz cevap vermektedirler. Böyle bir örnek Bınârî Mahallesi'nde yaşanmıştır. Mahalle sâkinlerinden es-Seyyid Mehmed Çelebi b. Ali eski karısı Rahime bt. Mehmed'i dava ederek: “*Rahîme benim zevcem olup yanına varmak murâd eylediğimde hasta olup temârüz²²¹ itmekle beynimizde imtizâc²²² ve hüsn-i zindegânî olmamağla Rahîme beni iğfâl idüp beynimizde semed vardır batıl olmak için tatlik eyle ba'dehu yine akd-ı nikâh olunsun deyüp târih-i kitâbdan on beş gün mukaddem zimmetimde olan mehr-i mü'eccelinden ve nafaka-i iddetinden ve me'ûnet-i süknâsından fâriğa olmak üzere hul'a tâlibe olmağın ben dahî muhâla'a eylediğimde ol dahî kabul eylemişidi hâlâ tecdîd-i nikâh murâd eylediğimde imtinâ' ider su'al olunsun*” deyince Rahîme cevâbında “*hul'*

²¹⁹ **KŞS 10** /137-5 (22 Muharrem 1071 / 27 Eylül 1660). Konu ile ilgili diğer bir örnek için bkz. **KŞS 10** /33-2 (27 Receb 1070 / 8 Nisan 1660): Çıralumescid Mahallesi'nden Fâti bt. Derviş, kocası Ali b. Sefer'in sekiz gün önce gazabı anında kendisini muhâla'a idüb kat'-ı alâka eylediklerini, ancak yeniden birbirileri ile evlenmek istediklerini, lâkin ihtiyâten o mahalde talâk-ı selâseye niyet ve zikr eylemediğine kocasına yemîn teklîf olunmasını istemektedir. Kocasını da talâk-ı selâseye niyet ve zikr eylemediğine yemîn etmiştir.

²²⁰ **KŞS 10** /23-3 (18 Receb 1070 / 30 Mart 1660). Muhâla'a yaparak ayrıldığı eski kocası ile yeniden evlenenlerden biri de Sa'îd-ili Nâhiyesi'ne tâbi' Sarây-ini adlı köyden Kerîme bt. Halîl'dir. Kerîme, dokuz ay önce muhâla'a yaptığı kocası İbrahîm b. Yahyâ ile şahitler huzurunda bir sîm kemer kuşak, bir çift altın küpe, bir al atlas kaftan, bir bıçak ucu kaftan, ikişer kat Frengi zıbûn, bir sîm bıçak mehr-i mu'accel ve dörtbin akçe mehr-i mü'eccel ile yeniden evlenmiştir. **KŞS 47** /143-4 (6 Zî'l-ka'de 1128 / 22 Ekim 1128) ; Yine aynı şekilde Ferhuniye Mahallesi'nden Şerîfe Fatma bt. Seyyid İmâm Çelebi isimli kadın da muhâla'a ile ayrıldığı eski kocası İsmail b. Süleyman ile 6.000 akçe mehr-i mü'eccel karşılığında tekrar nikâhlanmıştır. **KŞS 10** /122-1 (7 Zî'l-hicce 1070 / 14 Ağustos 1660).

²²¹ Temârüz: Hasta gibi görünmek, yalandan hasta olmak.

²²² İmtizâc: Birbirine uymak, uyuşmak

eyledi tecdîd-i nikâha rızâm yokdur” demiş ve es-Seyyid Mehmed’in nikâh yenileme talebi red edilmiştir²²³.

Muhâla’â ile ayrıldıktan sonra gereken iddetlerini bekleyen ve süre tamamında mahkemeye gelerek, kendilerinin evlenmelerine engelleri olmadığına ve başkaları ile evlenebileceklerine dair izin verilmesini talep eden kadınlara da rastlanılmaktadır. Karaüyük Mahallesi’nden Ümmühânî bt. Mahmûd da bunlardan biridir. Ümmühânî eski kocası Yûsuf b. Nasûh’un kendisini muhâla’â idüb eline hüccet-i şer’iye vereli seksen gün geçtiğini, bu seksen günde üç kere hayz olub yine tâhire olduğunu, elinde olan fetvâ gereğince bir başkasıyla evlenmek istediğini söyleyerek, bir de fetvâ ibrâz etmiştir. Fetva gereğince, Ümmühânî Hatun’dan, seksen günde üç kere hayz olup, temizlendiğine dair yemîn etmesi istenmiş, o da yemîn etmiştir²²⁴.

Hacıeymir Mahallesi’nden Himmet bt. Deli Memi’den muhâla’â ile boşanan Kerime bt. Hasan ise muhâla’ânın gerçekleşmesinden itibaren altmış dört gün geçtiğini, bu süre içinde üç defa hayz görüp iddetinin tamamlandığını mahkemeye gelip haber vermekle, “*zâtı hayz olanlar altmış gün içinde üç defa hayz-ı kâmil görüb yemîni ile tasdik olunduğu kütüb-i fikhıyye-i mu’teberâtda mestûr olduğuna binâen mezkûr Kerime altmış dört gün içinde üç defa hayz-ı kâmil görüb ol vecihle iddetim münkaziye olub nefsimi ahara tezvîc bana helal oldu deyu eylediği davasında sâdik olup asla müdde’asında mubtil ve kâzib olmadığına hâkim-i mevki’ü’l-kitâb yemîn teklîf eyledikde ol dahi yemîn etmeğîn*” Kerime’ye, dilediği kimse ile evlenmesine izin verilmiştir²²⁵.

Belvirân Kazâsı’na tâbi Dinek köyünden Ayşe bt. İbrahim ise es-Seyyid Veli b. Ahmed’e mehr-i mu’acceli olan bir çift altın bilezik ve bir sîm kuşağını teslim edip, dörtbin akçe mehr-i mü’eccelinden ve diğer haklarından, kocası es-Seyyid Veli de karısına ağırlık nâmıyla verdiği altmışbeş gurus, beş sarık, altı boğası, beş çift babuç ve iki çift çizmeden ferâgat ederek hul’ olmuşlardır²²⁶. Aradan üçbuçuk ay geçtikten ve iddeti sona erdikten sonra Ayşe Hatun’un tekrar mahkemeye geldiğini görmekteyiz. Bu defa da dayısının oğlu Ebûbekir b. Osmân Beşe huzurunda, bundan önce kocası es-Seyyid Veli ile hul’ olup, eline hüccet aldığını, hüccet gereğince iddet süresi dahî tamamlanmakla hâlâ adı geçen kazâyâ tâbi’ Acışar köyünden Canioğlu el-Hâc Ahmed’in kendisi ile evlenmek istediğini, ancak dayısı oğlu Ebûbekir’den başka kimse ile asla

²²³ **KŞS 46** /84-2 (9 Rebî’ü’l-âhir 1125 / 5 Mayıs 1713).

²²⁴ **KŞS 10** /137-6 (27 Muharrem 1071 / 2 Ekim 1660).

²²⁵ **KŞS 49** /126-3 (2 Rebî’ü’l-âhir 1136 / 30 Aralık 1723).

²²⁶ **KŞS 47** /82-1 (12 Receb 1128 / 2 Temmuz 1716)

nikâhlanmak istemediğini, sadece Ebubekir ile nikâha rızası olduğunu ifade etmektedir²²⁷.

Bazen muhâla'a ile boşanmış olan kadının başkası ile evlenme isteği, eski kocası tarafından engellenmektedir. Bu gibi durumlarda genellikle kocalar muhâla'ayı inkar ederek, karılarının yapmak istediği evliliğe engel olmaya çalışmaktadırlar. Ancak boşanmış olduğu kocası tarafından evlenmesi engellenen kadın, muhâla'ayı şahitlerle ispatlayarak, kocasını kendisini engellemekten men ettirip, başkası ile evlenme izni alabilmektedir. Şükrân Mahallesinden Alime bt. Receb, kocası Mehmed b. Receb ile Rebî'ü'l-âhirin 22. günü muhâla'a yaptıklarını, şimdi başkası ile evlenmek istediğini, ancak Mehmed'in buna mâni olduğunu söylemektedir. Kocası Mehmed muhâla'a yaptıklarını inkar edince, Alime'den şahit istenmiş o da şahitlerle muhâla'ayı ispatlayıp, Mehmed'i evlenmesine engel olmaktan men ettirmiştir²²⁸. Aynı şekilde Akıncı Mahallesi'nden Hatice bt. Abdullah, daha önce kocası olan es-Seyyid Mehmed b. es-Seyyid İbrâhîm ile yüz üç gün önce²²⁹; Topraklık Mahallesi'nden Sâliha bt. Molla Süleyman, eski kocası Mustafa b. Derviş Veli Beşe ile üç ay önce²³⁰; Karakayış Mahallesi'nden Teslime bt. Bâli de eski kocası es-Seyyid el-Hac Mehmed b. es-Seyyid Mevlüd ile altı ay önce²³¹ muhâla'a yaptıklarını, fakat buna rağmen, kocalarının, kendilerinin bir başkasıyla evlenmelerini engellediklerini söyleyerek, kadıya şikayette bulunmuşlar ve eski kocalarını bu engellemeden men ettirmişlerdir.

Sarıya'kub Mahallesi'nden Şemsî bt. Nurullah ise eski kocası İvaz b. Abdullah ile beş ay önce hul' olup, esvâb ve eşyasını aldığını ve şimdi başkasıyla nikâhlanmak istediğini, ancak İvaz'ın buna mâni olduğunu ve su'al olunup men olunmasını istemektedir. İvaz ise cevabında üç ay önce muhâla'a yaptığını kabul etmiş, lâkin beş gömlek, bir alaca sade, bir zıibun, üç don ve birkaç makramesinin Şemsî'de kalmasından dolayı evlenmesine mâni olduğunu söylemiştir. İvaz'ın muhâla'ayı kabul etmesi üzerine, Şemsî Hatun'a, dilediği kimse ile evlenmesine izin verildikten sonra, eşya hususu sorulmuş, İvaz'ın kendi eşyasını muhâla'a anında tamamıyla aldığını ve birbirilerinin zimmetlerini ibrâ ettikleri ortaya çıkmıştır²³².

²²⁷ KŞS 47/136-4 (27 Şevvâl 1128 / 14 Ekim 1715)

²²⁸ KŞS 39/156-1 (22 Receb 1123 / 5 Eylül 1711).

²²⁹ KŞS 47/57-3 (17 Cemâziye'l-âhir 1128 / 8 Haziran 1716)

²³⁰ KŞS 46/154-3 (22 Cemâziye'l-âhir 1125 / 16 Temmuz 1713).

²³¹ KŞS 46/213-1 (7 Ramazân 1125 / 27 Eylül 1713).

²³² KŞS 39/246-1 (18 Şevvâl 1123 / 29 Kasım 1711).

İbntûtî Mahallesi'nden Sâime bt. İvaz ise eski kocası Ömer b. Hasan ile yirmi gün önce ikibin akçe mehr-i mü'eccelinden ve diğer haklarından ferâgat etmek üzere hul' taleb eylediğinde, Ömer'in kendisine "*icâzetin yedinde olsun*" deyip, o sırada kendisinin de nefsinin ihtiyâr edip, evinden çıkıp birbirilerinden "*kat'-ı alaka*" edip, bu ana kadar bir kimsenin evinde kalıp, kocasının da kendi evinde "*sükûn ve sükût üzere iken*" hâlâ iddeti tamamlandıktan sonra bir başkasıyla evlenmek istediğinde, Ömer'in bu evliliğe mâni olduğunu ve engellenmesini istemektedir. Ömer ise cevabında karısının söylediklerini aynen kabul etmiş, fakat talâkı açıkça ifade etmediğini söylemiştir. Bunun üzerine kadı muhâla'anın gerçekleştiği kanaatine varıp, Sâime'ye müdâhale etmemesi konusunda Ömer'e tenbihte bulunmuştur²³³.

SONUÇ

Evlilik birliğini karşılıklı anlaşma ile sona erdirme olarak ifade edilen muhâla'a, İslâm hukûkunun getirmiş olduğu ve Osmanlı toplumunda eşlerin ayrılmak için sıkça başvurdukları bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır. Bilhassa şer'î mahkeme kayıtlarında bunu açıkça görmek mümkündür. Kadı sicillerinde yer alan kayıtlardan, muhâla'anın sebepleri arasında eşler arasındaki geçimsizlikten başka, kocanın herhangi bir şekilde bulunduğu yerden başka bir yere gitmesini veya gittiği yerde uzun süreli kalmasını, hatta uzun süreli olarak savaşa gitmesini görmek mümkündür.

Yine Şer'îye sicillerinde talâktan daha çok muhâla'a kayıtlarına rastlanılmaktadır ki, bunun sebebi muhtemelen muhâla'anın boşanan tarafların her ikisinin de çıkarına olmasıdır. Çünkü muhâla'ada hem kadının, hem de erkeğin lehine olabilecek yönler bulunmaktadır. Kadın için muhâla'a, istemediği ve yürütemediği bir evlilikten, bazı maddî menfaatlerinden ferâgat etmek suretiyle kurtulabilmenin yegane yolu iken kocanın durumu ise biraz farklıdır. Bir koca geçinemediği, mutlu olamadığı bir kadını talâk yoluyla boşayabilir fakat talâkla boşadığı zaman karısının bu ayrılmadan doğan bazı haklarını (mehr-i mü'eccel, nafaka-i iddet ve me'ûnet-i süknâ gibi) karşılamakla yükümlüdür. Ancak muhâla'a ile bu hukûkî yükümlülüklerini yerine getirmeksizin istemediği bir evliliği bitirebilmektedir. Evliliği muhâla'a ile bitirmekte koca için başka maddî menfaatler de vardır. Bu yüzden çoğu zaman kocalar, talak hakkını kullanmak yerine, karılarını muhâla'a yapmaya zorlamış görünüyorlar. Hatta bu zorlamanın bazen şiddete başvurmaya kadar vardığı görülmektedir. Bu yüzden kocasının zorlaması ile muhâla'a yaptığını ve muhâla'adan doğan haklarının mahkeme yoluyla alıverilmesini isteyen kadınlara da sıkça rastlanılmaktadır.

²³³ KŞS 40 /178-2 (1 Muharrem 1115 / 17 Mayıs 1703).

Osmanlı toplumunda kadınların, evlilik birlikteliğini sona erdirebilmek için, ayrılmak istedikleri kocaları ile muhâla'a yaparken, onlar üzerindeki hukûkî haklarının yanı sıra alacaklı oldukları çeşitli eşya, para ve mallardan da ferâgat ettikleri sıkça görülen hususlardandır. Bunun yanında hidâne hakkı dolayısıyla çocuklarına bakmakla yükümlü olmalarına rağmen, bu haklarından vazgeçerek çocuklarını babasına teslim etmek şartıyla da muhâla'a yaptıkları gibi, bazı hallerde babanın sorumluluğunda olan çocukların bakım masrafı ve nafakaları ile ilgili sorumluluklarını da üstlenerek muhâla'a yapmışlardır. Hatta evlilikten kurtulabilmek için kocalarına değişik mallar ve paralar vererek, onları muhâla'aya râzı etmeye çalışan kadınlar da olmuştur.

Muhâla'a, Müslümanlara mahsus bir uygulama olmasına karşılık, diğer bir çok hukûkî uygulamada olduğu gibi, Osmanlı teb'ası olan gayr-i müslim vatandaşlar arasında da sıkça görülmektedir. Bilindiği gibi zimmî teb'a aile hukûku açısından kendi dinî cemâatlerinin hukûkuna tâbidir. Buna rağmen, bazen İslâm aile hukûkunu tercih etmelerinin sebebi bu hukûkun sağlamış olduğu kolaylığın yanı sıra, Müslümanlarla birlikte yaşamının da getirmiş olduğu bir sonuç olmalıdır. Bu ise Müslüman bir toplum içerisinde yaşayan gayr-i müslimlerin o toplumun gelenek, görenek ve hukûkundan nasıl etkilendiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Yine kayıtlardan açıkça ortaya çıkan bir diğer husus da, Osmanlı toplumunda kölelerin de hür insanlar gibi evlenip-boşanmış olduklarıdır. Bazı örneklerde erkek köleler talâk haklarını kullanarak, evliliklerini sona erdirirken, bazı örneklerde ise kölelerle evli olan -hür ya da câriye- kadınlar muhâla'a yoluyla evlilik bağından kurtulma yolunu seçmişlerdir.

Bütün bunlar da göstermektedir ki, uygulama olarak kocanın talak hakkına karşılık, kadının evlilik bağından kurtulmasının bir yolu diyebileceğimiz muhâla'a, Osmanlı toplumunda oldukça revaçtadır. İslâm hukûkunun bir rûknü olarak sadece Müslüman teb'a arasında değil, gayr-i müslimler arasında da görülen ve ister müslim olsun, ister zimmî olsun, en az kadınlar kadar, belirtilen sebeplerden dolayı, erkeklerin de ilgi gösterdiği bir uygulama olmuştur.

